

ARCHEOLOGIENOTA KRAAINEM – KLOOSTER

J. CLAESSEN, B. VAN GENECHTEN, G. VERBELEN,
E. DIRIX, A. SYS, E. AUDENAERT &
K. BOUCKAERT

FEBRUARI 2018

Titel

Archeologienota zonder ingreep in de bodem. Kraainem - Klooster

Auteur(s)

Jan Claesen, Ben Van Genechten, Giel Verbeelen, Evelien Dirix,
Annelien Sys, Evelien Audenaert & Kevin Bouckaert

Opdrachtgever

Advies & Coördinatie
J. Bordetlaan 160/1
1140 Evere

Projectnummer

2017H116

Plaats en datum

Kortenaken, 7 februari 2018

Reeks en nummer

ARCHEBO rapport KKKL 2017H116
ISSN 2034-5615

© 2018 ARCHEBO bvba

ARCHEBO aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd of aangepast worden, opgeslagen worden in een geautomatiseerd gegevensbestand, en/of openbaar gemaakt worden in enige vorm of wijze ook, elektronisch, mechanisch, door fotokopie of enige andere wijze, zonder voorafgaandelijke toestemming van de opdrachtgever.

INHOUD

1	Inleiding	4
1.1	<i>Algemeen</i>	<i>4</i>
1.2	<i>Beschrijving onderzoeksopdracht</i>	<i>4</i>
1.3	<i>Doelstellingen</i>	<i>7</i>
1.4	<i>Randvoorwaarden.....</i>	<i>8</i>
1.5	<i>Onderzoeksvragen</i>	<i>8</i>
2	Huidige & toekomstige situatie	9
2.1	<i>Huidige situatie</i>	<i>9</i>
2.2	<i>Toekomstige situatie</i>	<i>14</i>
3	Bureauonderzoek	21
3.1	<i>Landschappelijke & bodemkundige situering</i>	<i>21</i>
3.2	<i>Archeologische en erfgoedkundige data.....</i>	<i>28</i>
3.3	<i>Historiek en cartografische bronnen.....</i>	<i>31</i>
3.4	<i>Archeologische verwachting</i>	<i>43</i>
4	Resultaten bureauonderzoek	44
4.1	<i>Algemeen</i>	<i>44</i>
4.2	<i>Beantwoording onderzoeksvragen</i>	<i>44</i>
4.3	<i>Samenvatting / assessment bureauonderzoek</i>	<i>45</i>
4.4	<i>Programma van maatregelen.....</i>	<i>46</i>
5	Bibliografie	47
6	Figurenlijst.....	49
7	Plannenlijst.....	51

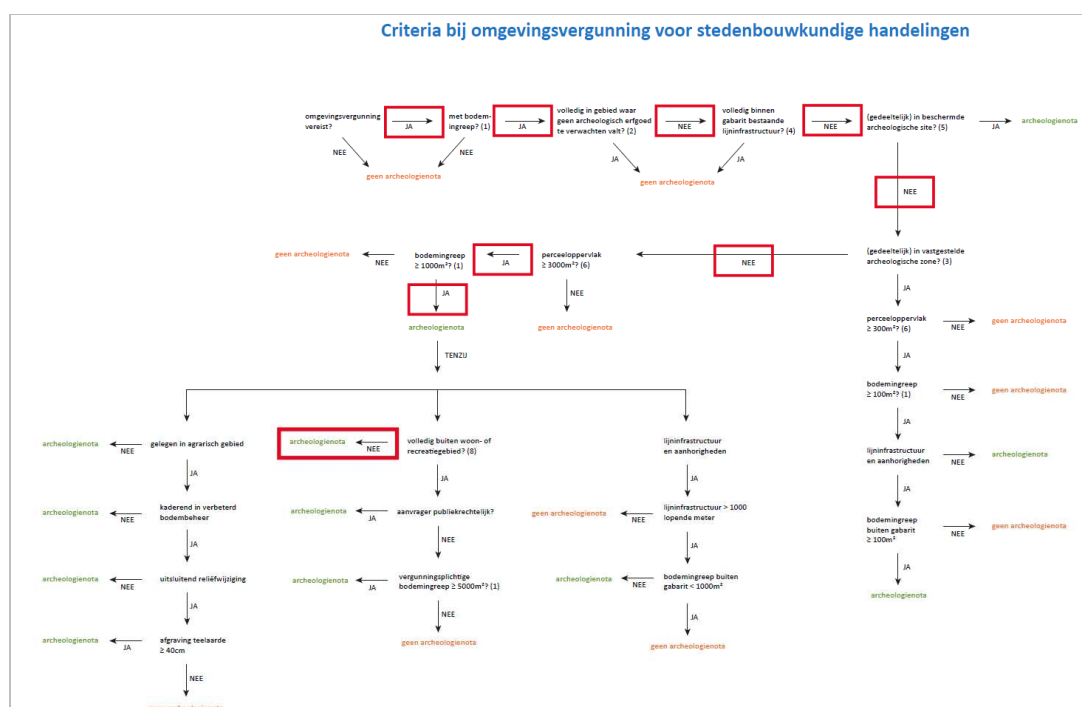
1 INLEIDING

1.1 ALGEMEEN

Bij het aanvragen van een omgevingsvergunning kan het zijn dat het toevoegen van een archeologienota aan de aanvraag verplicht wordt gesteld. De archeologienota wordt geschreven door een erkend archeoloog en bevat de resultaten van een archeologisch vooronderzoek en een advies voor vrijgave of eventueel vervolgonderzoek.

Het toevoegen van een archeologienota aan een stedenbouwkundige aanvraag is afhankelijk van een aantal criteria:

- De totale oppervlakte van de percelen
- De oppervlakte van de geplande bodemingrepen
- De ruimtelijke bestemming van het terrein
- De ligging van het terrein binnen of buiten een archeologische zone of de site volgens de inventaris¹

Figuur 1: Criteria bij stedenbouwkundige vergunningen

1.2 BESCHRIJVING ONDERZOEKSOPDRACHT

Naar aanleiding van een omgevingsvergunning heeft ARCHEBO bvba in opdracht van Advies & Coördinatie een archeologienota opgemaakt voor de bouw van een 80-tal assistentiewoningen in zowel het parkgedeelte van het klooster als ook enkele assistentiewoningen die in het bestaande klooster worden ingewerkt.

Aangezien de aanvraag voor een omgevingsvergunning na 1 juni 2016 werd ingediend, is een archeologienota evenwel vereist, zoals vastgelegd in het Onroerenderfgoeddecreet (art. 5.4.1, 5.4.2, 5.4.8 en 5.4.9). De archeologienota heeft betrekking op het “Klooster van de Visitatie”, beschermd als monument omwille van het algemeen belang gevormd door de historische en artistieke waarde.

¹ Agentschap Onroerend Erfgoed, “Een beslissingsboom voor verplicht archeologisch vooronderzoek”, Agentschap Onroerend Erfgoed, geraadpleegd 7 september 2017, https://www.onroerenderfgoed.be/assets/files/content/images/stroomschema_stedenbouwkundig-verkaveling_v7.pdf.

Beschermd bij het ministerieel besluit van 30/09/2004.² De volgende direct werkende normen uit het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 zijn van toepassing voor de aangevraagde handelingen: het actiefbehoudsbeginsel (art. 6.4.1) & het passiefbehoudsbeginsel (art. 6.4.3) met name o.w.v. de (gedeeltelijke) sloop van een beschermd monument. Verder zijn de volgende werkende normen van het erfgoeddecreet van toepassing: Art. 6.2.1., Art. 6.2.2., Art. 6.2.3. & Art. 6.2.4.³

Het bureauonderzoek werd uitgevoerd in september 2017 – februari 2018 onder leiding van erkend archeoloog Jan Claesen. Contactpersoon bij de opdrachtgever, Advies & Coördinatie, was Ruben Wouters. In de onderhavige archeologienota worden de locatie van het terrein en de reeds uitgevoerde werken geanalyseerd. Deze informatie wordt samen met de resultaten van een archeologisch bureauonderzoek bestudeerd.

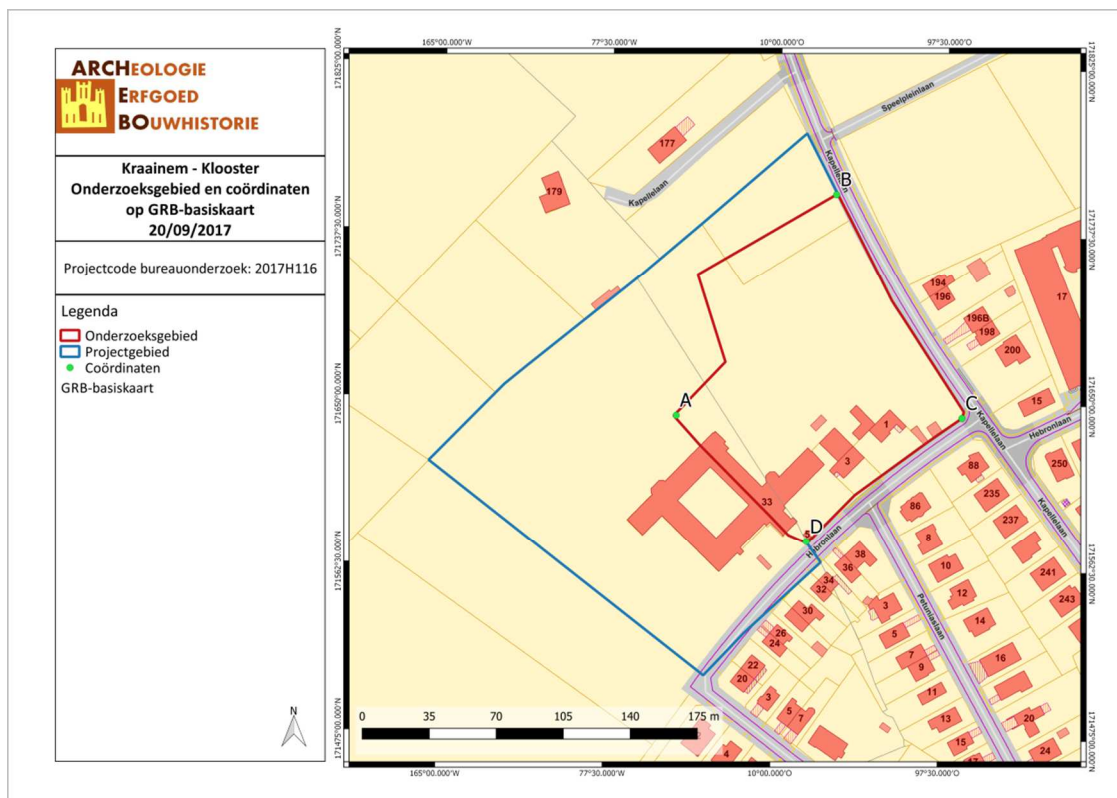
Administratieve fiche	
Naam site:	Kraainem - Klooster
Onderzoek:	Archeologienota zonder ingreep in de bodem
Ligging:	Vlaams-Brabant, Kraainem, Hebronlaan 1, 2 en 5
Kadaster:	Kraainem, Sectie A, nrs. 416n en 413z Zaventem, Afd. 5 Sint-Stevens-Woluwe, Sectie C, nrs. 202e en 202d
Coördinaten:	A X 156198.051
	Y 171641.786
	B X 156279.806
	Y 171758.588
	C X 156347.274
	Y 171642.740
	D X 156267.054
	Y 171577.020
Opdrachtgever:	Advies & Coördinatie J. Bordetlaan 160/1 1140 Evere
Uitvoerder:	ARCHEBO bvba
Projectcode bureauonderzoek:	2017H116
Projectleiding:	Jan Claesen
Erkenningsnummer projectleiding:	OE/ERK/Archeoloog/2015/00014
Bewaarplaats archief:	Advies & Coördinatie
Grootte projectgebied:	Ca. 35 438 m ²
Groote onderzoeksgebied	Ca. 15 294 m ²
Uitvoeringsperiode:	van 1 september 2017 tot 23 januari 2018
Reden van de ingreep	Bouw van een 80-tal assistentiewoningen in zowel het parkgedeelte van het klooster als ook enkele assistentiewoningen die in het bestaande klooster worden ingewerkt.
Wetenschappelijke vraagstelling:	Het doel van deze archeologienota is een archeologische evaluatie van het terrein, de geplande werken en impact op het bodemarchief.
Termen Thesauri:	Bureauonderzoek, beschermd monument,

² Agentschap Onroerend Erfgoed, "Besluit: Klooster van de Visitatie", Onroerend erfgoed, geraadpleegd 23 januari 2018, <https://besluiten.onroerenderfgoed.be/besluiten/5533>.

³ Agentschap Onroerend Erfgoed, *Onroerend erfgoed: de regelgeving*, D/2014/6024/5 (Brussel: Vlaamse Overheid, 2014), 69–70.

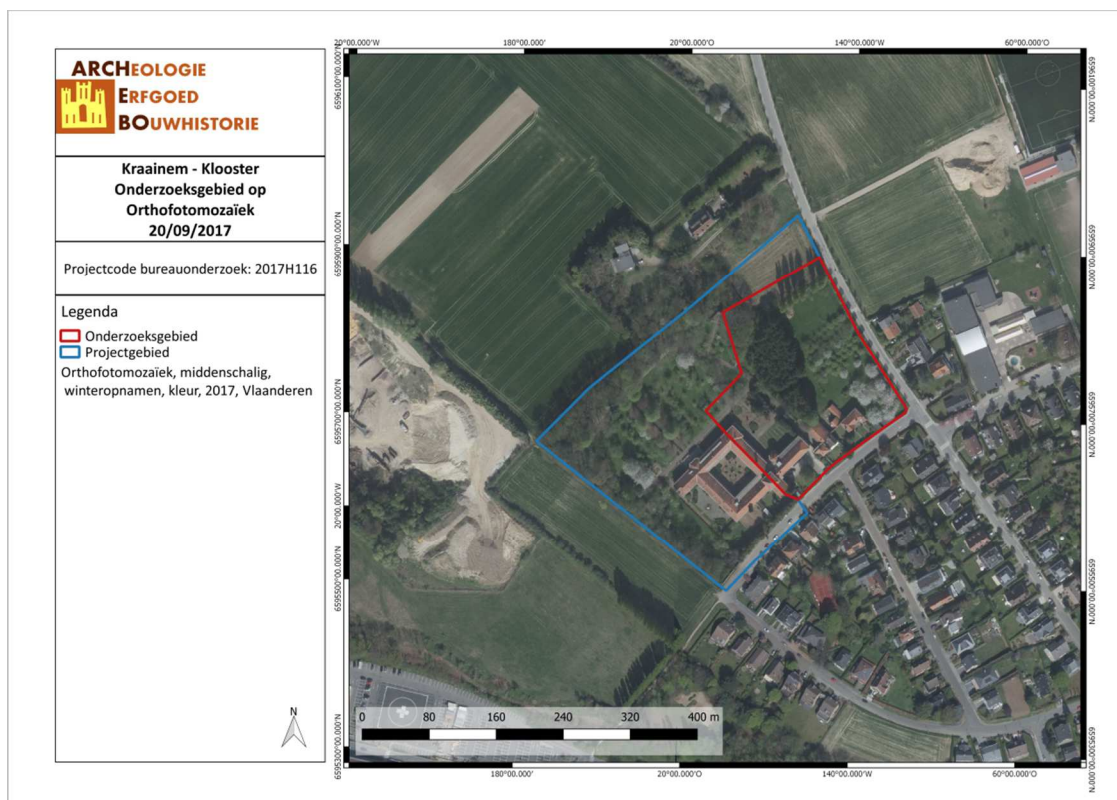
klooster, nieuwbouw, militaire veldslag,...

De onderstaande GRB-kadasterkaart en de Orthofoto tonen het projectgebied op de meest recente stadskarten en luchtfoto's.

KRKL/17/09/20/1 - Digitale aanmaak

Figuur 2: Situering van het projectgebied en de coördinaten op de GRB-kadasterkaart (Geopunt, 2017)

KRKL/17/09/20/2 - Digitale aanmaak

Figuur 3: Situering van het projectgebied op Orthofoto (Geopunt, 2017)

1.3 DOELSTELLINGEN

In het kader van het Onroerenderfgoeddecreet (decreet van de Vlaamse Regering 12 juli 2013) en het Onroerenderfgoedbesluit van de Vlaamse Regering van 16 mei 2014, is de eigenaar en gebruiker van gronden waarop zich archeologische waarden bevinden verplicht deze waarden te behoeden en beschermen voor beschadiging en vernieling. In het licht van de bestaande wetgeving heeft de opdrachtgever beslist eventuele belangrijke archeologische waarden te onderzoeken voorafgaande aan de werken. Dit kan door behoud *in situ*, als de waarden ingepast kunnen worden in de plannen, of *ex situ*, wanneer de waarden onomkeerbaar vernietigd worden. Onderdeel van de archeologienota is dat er mogelijkheden gezocht worden om *in situ* behoud te bewerkstelligen en, indien dit niet kan, er aanbevelingen worden geformuleerd voor vervolgonderzoek.

Om vast te stellen of bij werkzaamheden archeologische waarden zullen vernietigd worden, is een archeologisch onderzoek nodig. Er wordt een bureauonderzoek uitgevoerd. Op basis van bekende gegevens van bodemkaarten, uit cartografische en andere historische bronnen en eventueel voorgaand onderzoek in de directe omgeving van het projectgebied wordt een inschatting gemaakt van het archeologisch potentieel van het projectgebied. Indien uit deze desktopanalyse blijkt dat er een kans is op het aantreffen van archeologische waarden binnen het projectgebied, zal de bodem onderzocht worden op gaafheid van het bodemprofiel en de aanwezigheid van archeologische indicatoren.

Deze archeologienota dient bekrachtigd te worden door het Agentschap Onroerend Erfgoed en nadien bij de aanvraag voor de bouwvergunning gevoegd te worden.

1.4 RANDVOORWAARDEN

Het betreft een uitgesteld onderzoek om verschillende redenen.

1. De aanvrager van de omgevingsvergunning is niet eigenaar van het terrein
2. De huidige eigenaar geeft geen toelating voor de toetreding van het terrein zonder bouwvergunning zodoende is er een juridische kwestie voor de uitvoer van de opgelegde onderzoeken met en zonder ingreep in de bodem.
3. Bijkomend wenst de aanvrager een uitgesteld onderzoek omdat er geen zekerheid is tot het bekomen van een bouwvergunning dus uitstel omwille van economische redenen.
4. Aangezien de bestaande bebouwing (bijgebouwen conciërge- en priesterwoning) in eerste instantie gesloopt moet worden vooraleer archeologisch onderzoek mogelijk is. De nutsleidingen zijn eveneens nog aanwezig en bevinden zich op een ongekende locatie en houdt hierdoor een veiligheidsrisico in. De sloop (werken aan de fundamenteën, onder het maaiveld) van de aanwezige woning mag enkel uitgevoerd worden onder begeleiding van een erkend archeoloog.
5. De locatie van de geplande nieuwbouw is nog onder bebossing door laagstammige bomen en een boomgaard. De aanwezige bomen dienen dus eerst gekapt worden tot aan het maaiveld. Stronken mogen pas verwijderd worden na of tijdens het archeologisch onderzoek. Voor deze ingrepen dient een toelating aangevraagd te worden bij het Agentschap Onroerend Erfgoed vóór de uitvoer ervan.⁴ Verder dient er voor gezorgd te worden dat het grasland kort gemaaid is voor de uitvoering van de veldkartering/metaaldetectie.

1.5 ONDERZOEKSVRAGEN

Tijdens het bureauonderzoek dienen op zijn minst onderstaande vragen beantwoord te worden:

1. *Wat zijn de gekende archeologische en historische gegevens?*
2. *Welke info is er nog te vinden over voormalige constructies op het terrein?*
3. *Welke archeologische structuren kunnen ter hoogte van het projectgebied verwacht worden op basis van een analyse van historisch kaart- en bronnenmateriaal?*
4. *In welke mate en in welke zones kan er een recente verstoring verwacht worden van archeologisch erfgoed?*

⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed, 69.

2 HUIDIGE & TOEKOMSTIGE SITUATIE

2.1 HUIDIGE SITUATIE

Het projectgebied van dit dossier omvat de gebouwen en het omringend gebied (ca. 35 500 m²) van het Klooster van de Visitation van Kraainem (opgericht tussen 1928 en 1930). Het klooster bestaat uit een hoofdgebouw met kapel, een aalmoezenierswoning en een conciërgewoning.⁵ Momenteel wonen en werken er nog elf zusters oftewel visitandinnen.⁶ De term verwijst naar de Orde van Maria Visitation (Ordo Visitatio Mariae, afkorting OVM) opgericht door heilige Jeanne F.F. de Chantal en heilige Franciscus van Sales in 1610 in Annecy (Frankrijk). Oorspronkelijk werden de zusters ook wel salesianerinnen genoemd.⁷

De orde focuste zich lange tijd op spirituele ontplooiing en de ontwikkeling van jonge meisjes door de oprichting van kostscholen. Gedurende de 17de eeuw ontstond de orde onder leiding van de Chantal aanvankelijk vanuit het geloof in de opvang van verstoten zusters van andere kloosters. Zusters die te oud, te ziek of faalden in het volgen van strenge religieuze regels, werden opgevangen en spiritueel begeleid. Gezien de populariteit van de leer, werd de interesse van Franciscus de Sales aangewakkerd die de orde officieel vastlegde in 1610 door de toevoeging van de Regel van Augustinus.⁸ Bij het overlijden van de Chantal in 1641 telde de orde reeds 86 kloosters. Het aantal steeg tot 164 ten tijde van haar zalig verklaring in 1751. De kloosters verspreidden zich over West-Europa, het Midden-Oosten (Syrië) en de Verenigde Staten. De West-Europese kloosters kregen het zwaar te verduren tijdens de Franse Revolutie maar werden allen heropgericht in het begin van de 19de eeuw.⁹

Vandaag meldt de website dat de zusters zich onder andere bezig houden met de productie van hosties. Het klooster staat open voor bezoekers. Zo zijn er dagelijks openbare missen en kan het klooster voor een langere periode bezocht worden als spirituele retraite.¹⁰

Figuur 4: Voorgevel klooster (AOE, 2010)

Figuur 5: De kloostertuin (AOE, 2010)

⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Klooster van de Visitation", Inventaris Onroerend Erfgoed, geraadpleegd 7 september 2017, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/201385>.

⁶ Monastère de la Visitation (Kraaiem - Bruxelles), "Les Soeurs de notre communauté de Kraainem", Monastère de la Visitation (Kraaiem - Bruxelles), geraadpleegd 7 september 2017, <http://www.visitation-kraainem.be/>.

⁷ Raphael Pernin, "St. Francis de Sales", Catholic Encyclopedia, geraadpleegd 7 september 2017, <http://www.newadvent.org/cathen/06220a.htm>; Raphael Pernin, "St. Jane Frances de Chantal", Catholic Encyclopedia, geraadpleegd 7 september 2017, <http://www.newadvent.org/cathen/08282c.htm>.

⁸ De regel van Augustinus is gebaseerd op het ideaalbeeld van de eerste christelijke gemeenschappen in Jeruzalem. Liefde en gemeenschapsvorming staan centraal. Het hart van de mens staat centraal: het uiterlijke moet een uitdrukking zijn van het innerlijke. Augustinus leefde in de 4de en 5de eeuw. Bron: Abdij Postel, "Sint-Augustinus, onze regelvader", Abdij Postel, geraadpleegd 7 september 2017, <http://www.abdijpostel.be/sint-augustinus.php>.

⁹ Raphael Pernin, "Visitation Order", Catholic Encyclopedia, geraadpleegd 7 september 2017, <http://www.newadvent.org/cathen/15481a.htm>.

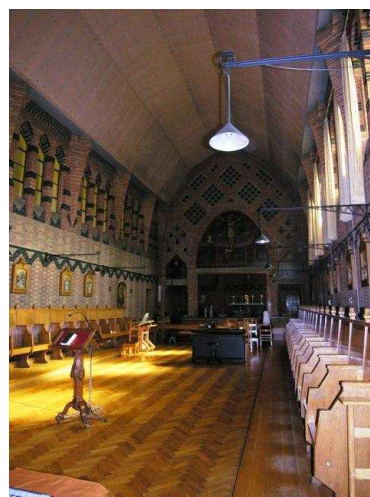
¹⁰ Monastère de la Visitation (Kraaiem - Bruxelles), "Les Soeurs de notre communauté de Kraainem".

Figuur 6: Detail voorgevel klooster (AOE, 2010)

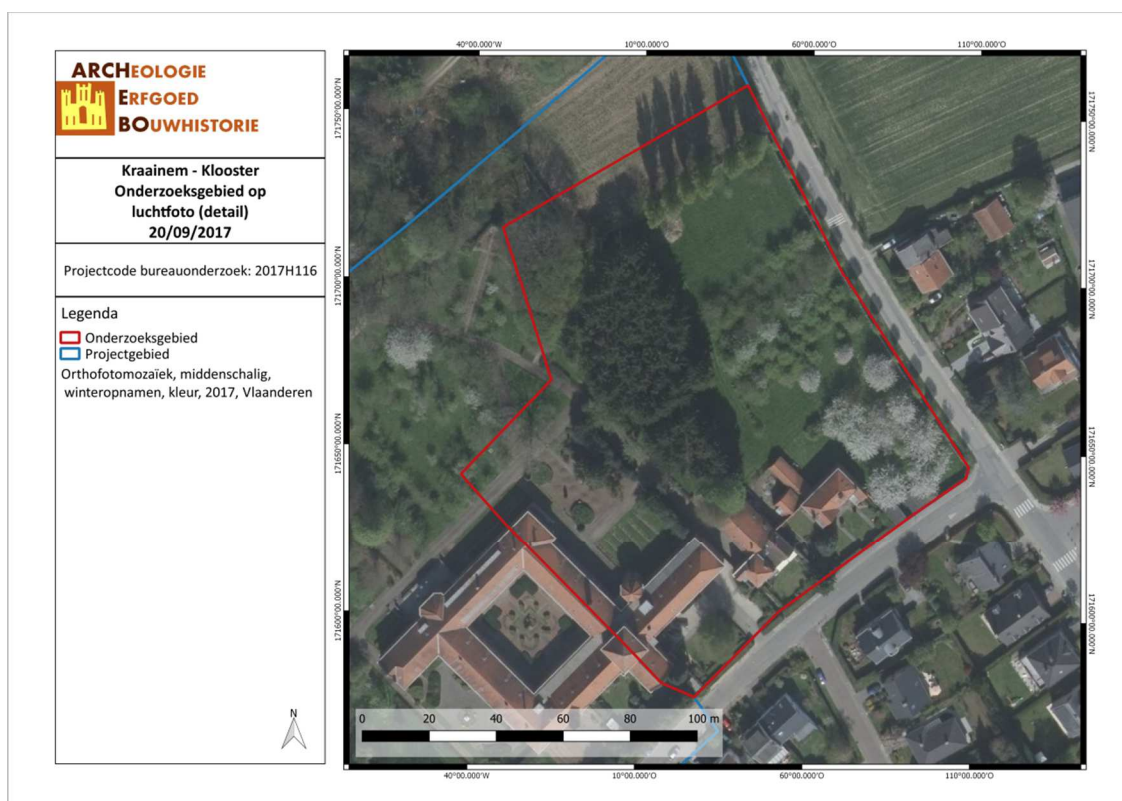

Figuur 7: Detail buitengevel traptoren (AOE, 2010)

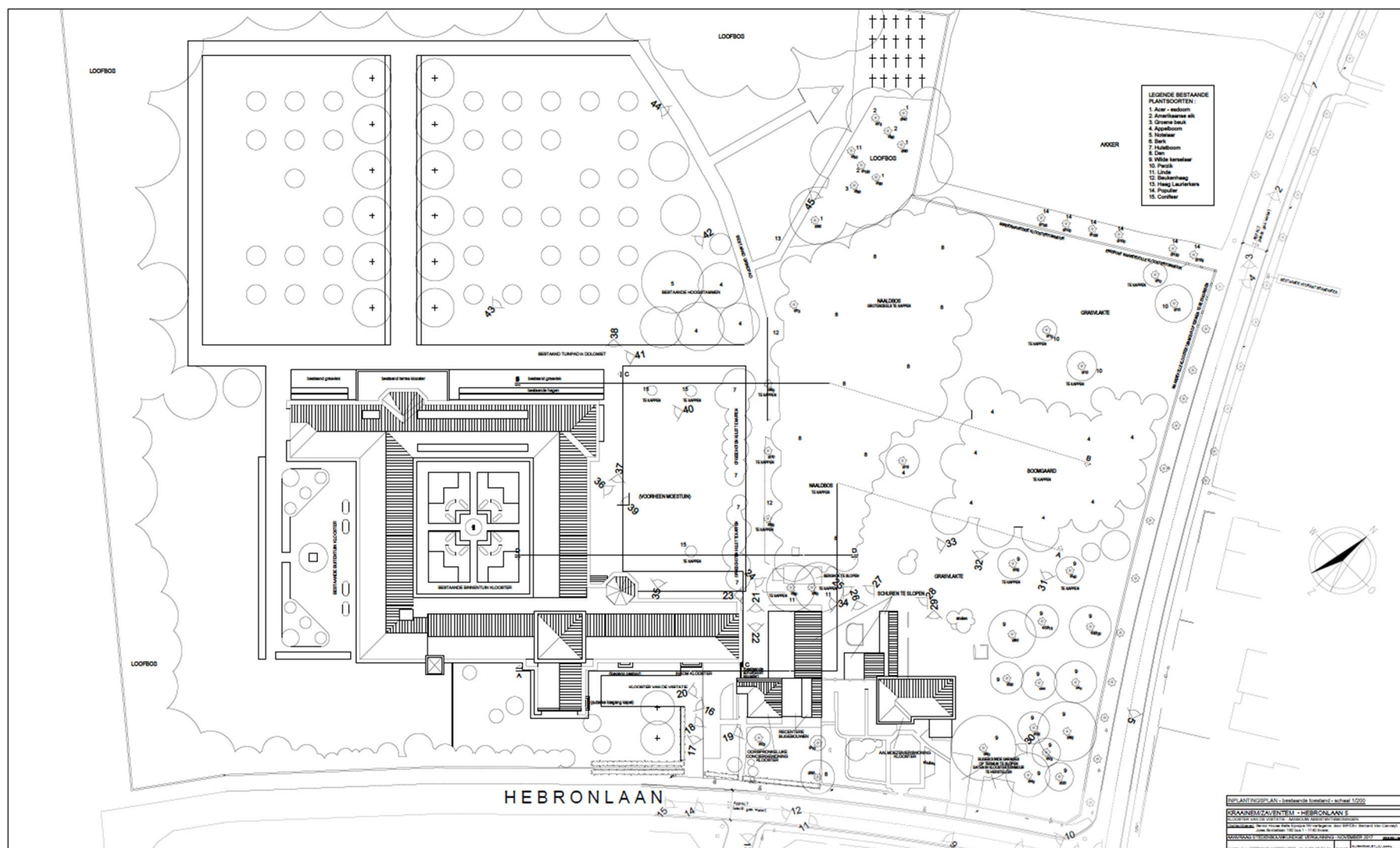
Figuur 8: Interieur kapel (AOE, 2010)

Onderstaande luchtfoto van 2017 zoomt in op het onderzoeksgebied waaronder een groot gedeelte van het tuingedeelte, de conciërgewoning, de aalmoezenierswoning en de noordoostelijke en zuidoostelijke vleugel van het klooster.

KRKL/17/09/20/3 - Digitale aanmaak

Figuur 9: Situering van het projectgebied op Orthofoto: detail (Geopunt, 2017)

Figuur 10: Inplantingsplan huidige toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)

Figuur 11: Profiel C, bestaande toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)

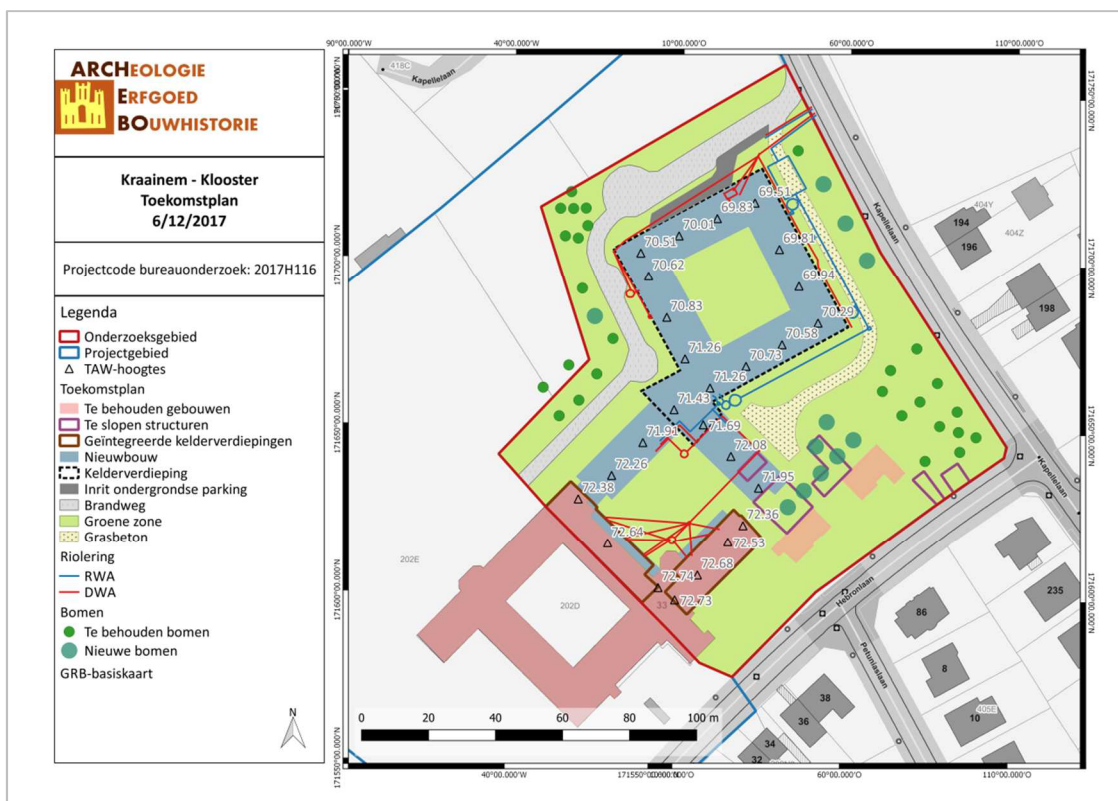
Figuur 12: Profiel D, bestaande toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)

2.2 TOEKOMSTIGE SITUATIE

De opdrachtgever plant de bouw van een 80-tal assistentiewoningen in zowel het parkgedeelte van het klooster als ook enkele assistentiewoningen die in de kelderverdieping van twee vleugels van het bestaande klooster worden ingewerkt (project 'Senior House Belle Epoque'). Het geplande gebouw heeft een oppervlakte van ca. 3000 m². Het gehele kloostergebouw is beschermd als monument en als bouwkundig relict en mag dus niet afgebroken worden. De totale oppervlakte van het onderzoeksgebied is ca. 15 294m².

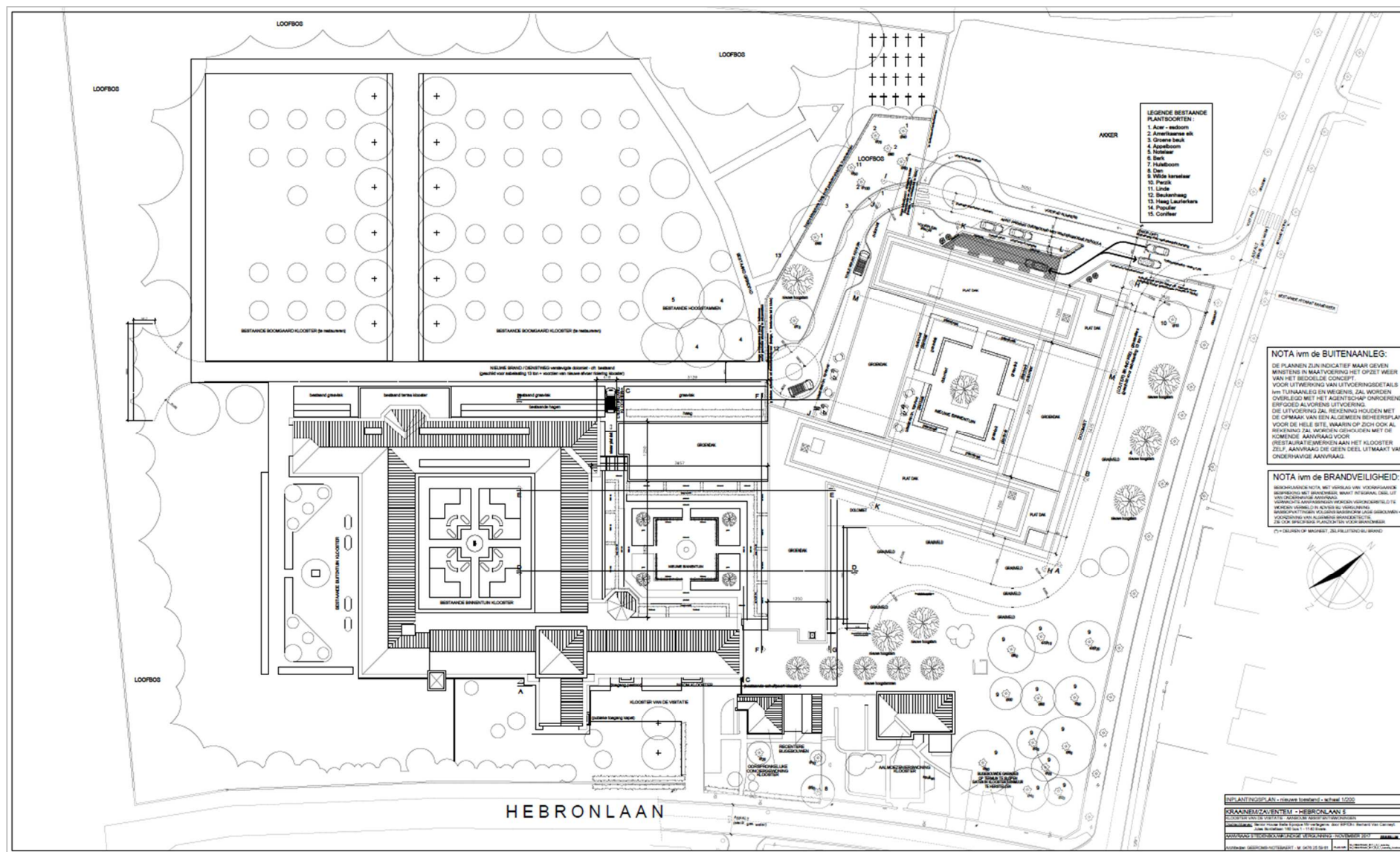
Volgens de plannen zal een aanzienlijk gedeelte van het oostelijk tuingedeelte moeten wijken voor een nieuwbouw dat ruimte zal geven voor de assistentiewoningen. Er zal een connectie gemaakt worden tussen de oostelijke vleugel van het klooster en de nieuwbouw. De nieuwbouw zal een ondergrondse parking krijgen met individuele kelderruimten (ca. 2 200 m²). **De kelderverdieping zal op een diepte van ca. 350cm ten opzichte van het maaiveld geplaatst worden. Met een bufferzone van 30cm ingecalculerd zal de verstoring plaatsvinden op ca. 380cm diepte ten opzichte van het maaiveld of op 68,2 TAW (aan de straatkant) en ca. 65,5-66,5 TAW noordelijker op het onderzoeksgebied.** Door een natuurlijke helling op het projectgebied komt de kelderverdieping van de nieuwbouw lager te liggen dan de bestaande kelderverdieping van het klooster (zie onderstaande snedes). Voor de constructie van de nieuwbouw zullen kleine bijgebouwen (zoals een garage) verdwijnen.

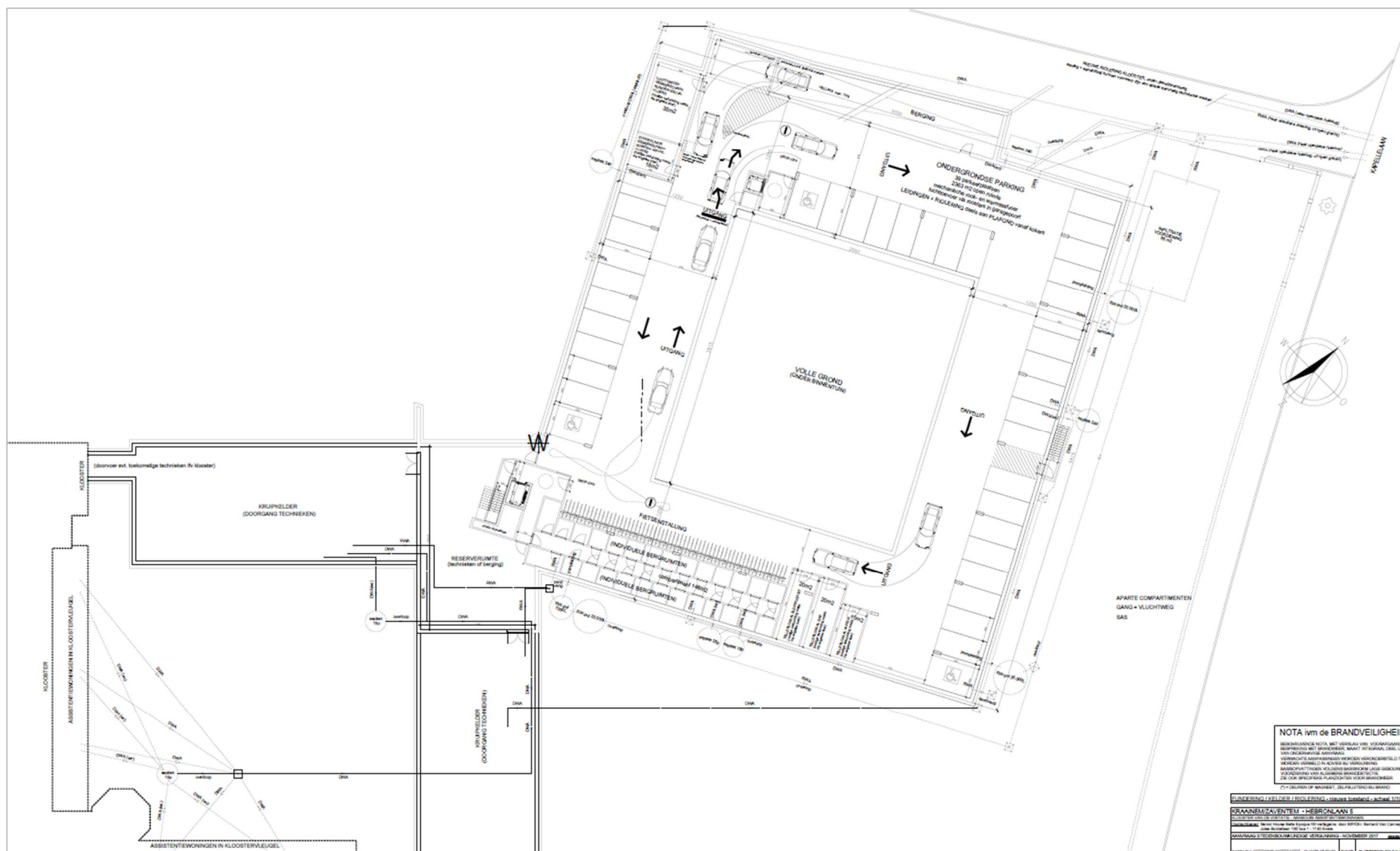
Het zonevreemd en kaprijp dennenbos en de appelboomgaard, eveneens kaprijp, zullen verdwijnen. De waardevolle bomen die de monastieke tuin en het kerkhofje omsluiten blijven behouden evenals de kersenboomgaard die aan de aalmoezenierswoning grenst op de oosthoek van het terrein. Het westelijk gedeelte van de tuin blijft ongeschoeid, ten behoeve van de aanwezige zusters. Het traject van de brandweg volgt het natuurlijk terrein over het akkertje en sluit, eens door de poort naar de monastieke tuin, het bestaande pad van het klooster. De brandweg en inrit voor de ondergrondse parking worden gepland op een diepte niet dieper dan 60cm.

KRKL/17/11/23/4 - Digitale aanmaak

Figuur 13: Situering van het projectgebied op Toekomstplan (ARCHEBO bvba, 2017)

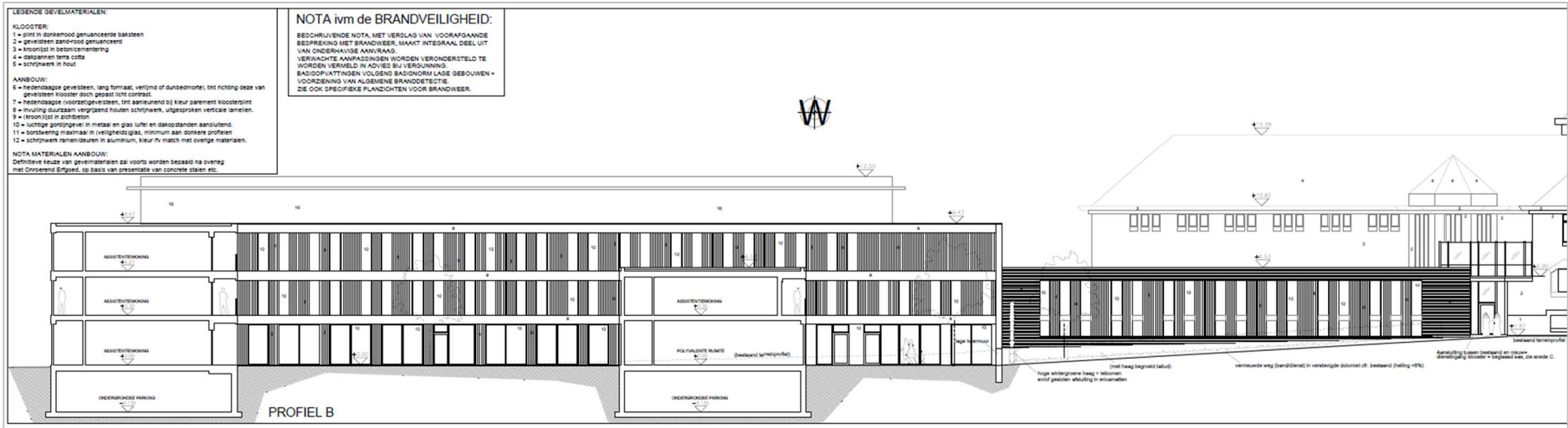

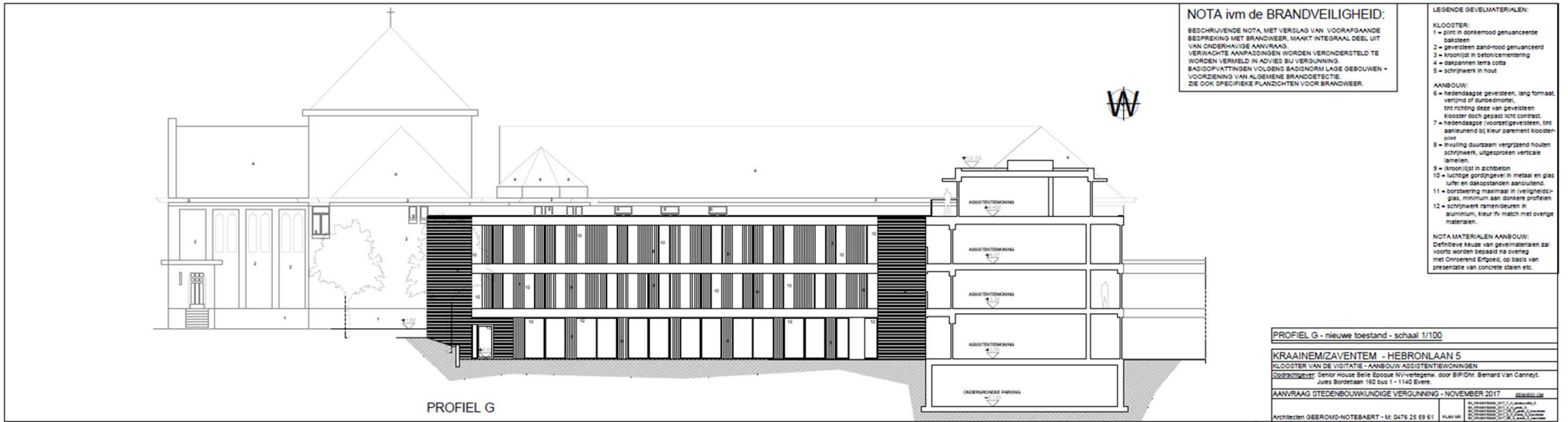
Figuur 16: Profiel C, nieuwe toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)

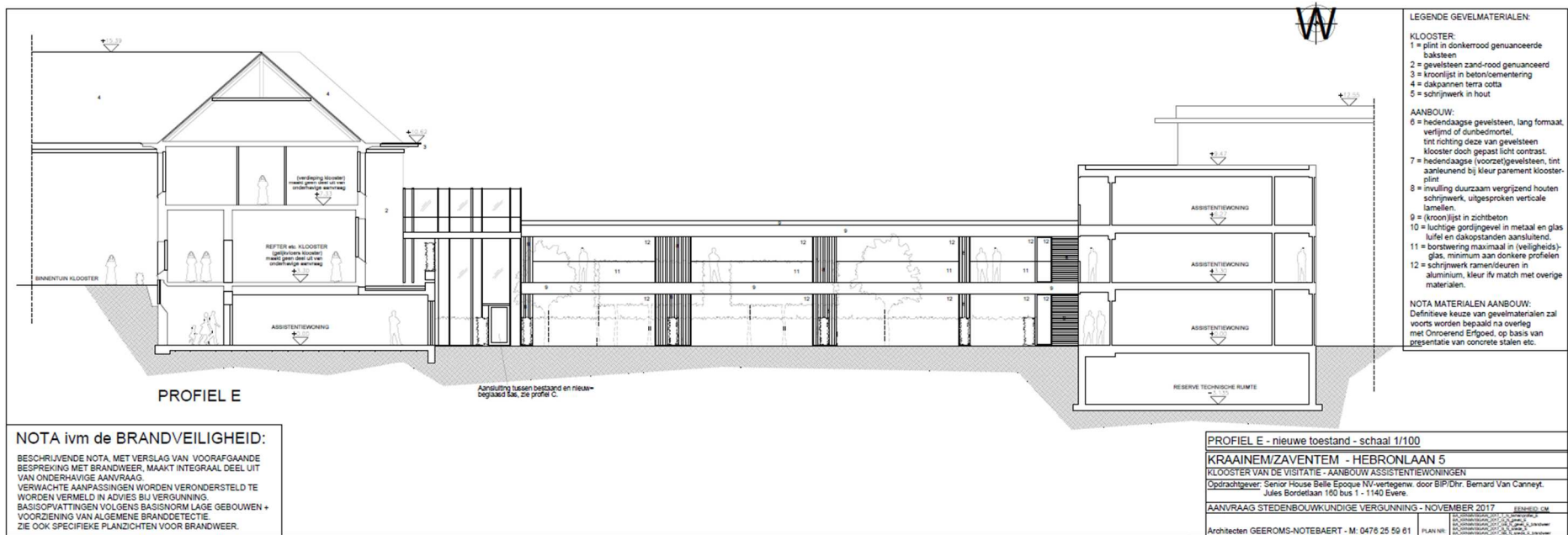
Figuur 17: Profiel D, nieuwe toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)

Figuur 18: Profiel B, nieuwe toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)

Figuur 19: Profiel G, nieuwe toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)

Figuur 20: Profiel E, nieuwe toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)

3 BUREAUONDERZOEK

Het doel van de bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

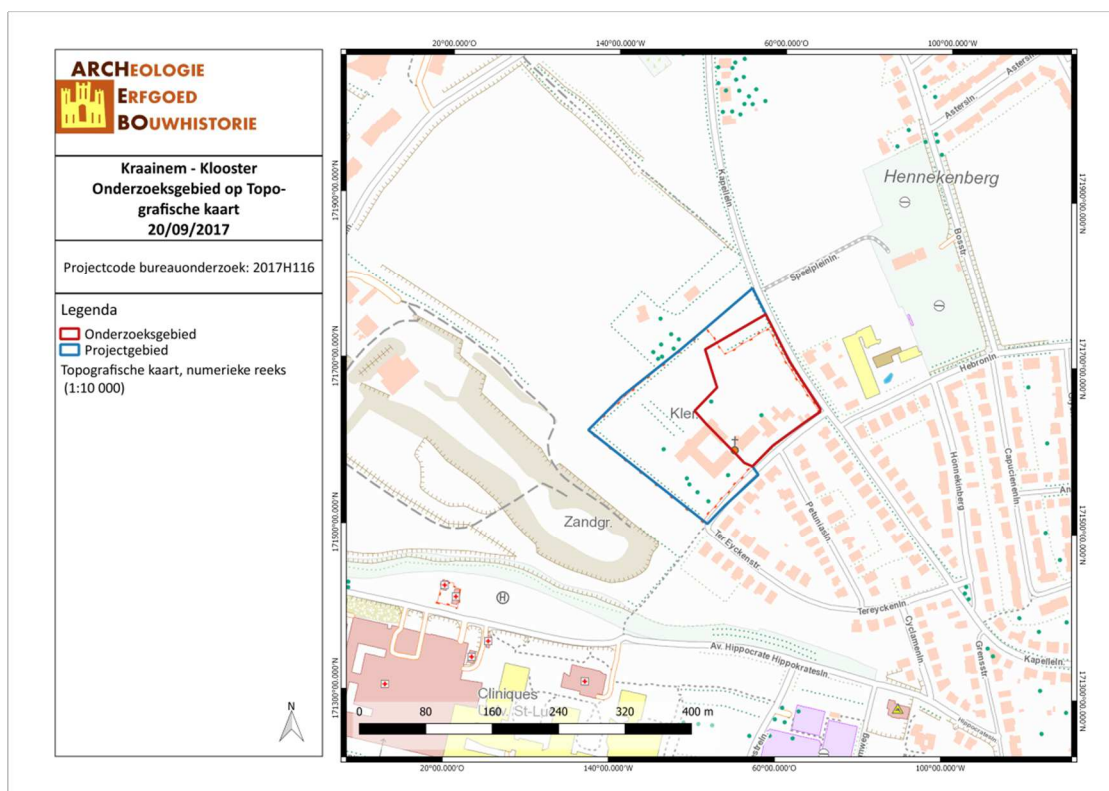
In dit hoofdstuk wordt gebruik gemaakt van alle beschikbare kaarten van het plangebied, te weten de bodemkaart, geologische kaarten, bodemerosiekaart, bodemgebruikskaart en relevante historische kaarten. De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) werd gebruikt als uitgangspunt voor de bestudering van archeologische waarden in de omgeving van het plangebied.

De gebruikte kaarten werden in gegeoreferende vorm (Belge Lambert 1972) gebruikt in het programma QGIS. In dit programma werden de genoemde kaarten als lagen toegevoegd teneinde er de huidige en toekomstige situatie op te kunnen weergeven. Het plangebied werd bovendien op alle kaarten geplott om de oriëntatie op de kaarten te vergemakkelijken.

3.1 LANDSCHAPPELIJKE & BODEMKUNDIGE SITUERING

3.1.1 Topografische situering

Het projectgebied ligt in de gemeente Kraainem, Vlaams-Brabant op een boogschuit van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (oftewel de 'Brusselse Rand'). Kadastraal gezien ligt het hoofdgebouw van het klooster in Sint-Stevens-Woluwe, een deelgemeente van Zaventem, een gemeente net ten noorden van Kraainem.

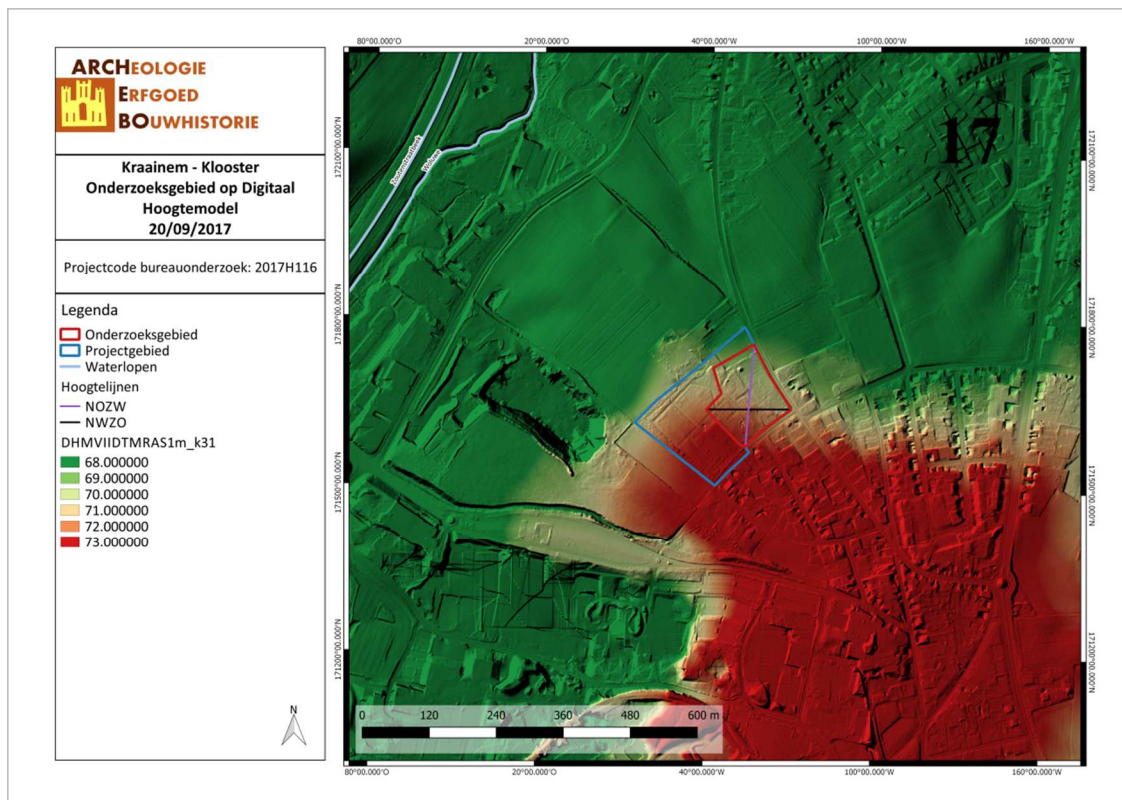

KRKL/17/09/20/5 - Digitale aanmaak

Figuur 21: Topografische kaart met situering van het projectgebied (Geopunt, 2017).

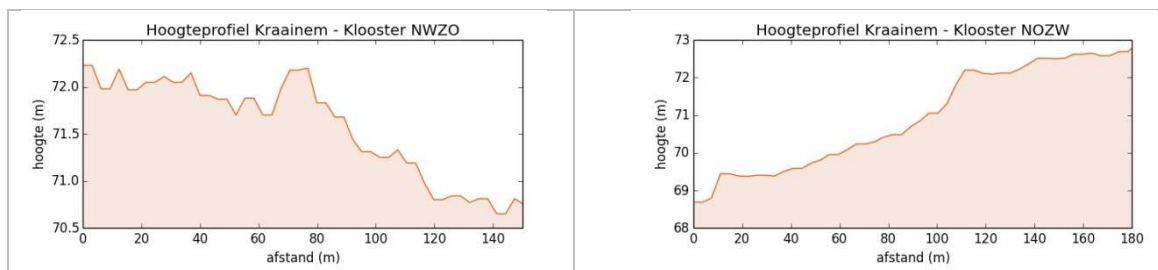
Het projectgebied ligt tussen ongeveer 69 en 74 meter TAW boven de zeespiegel. Het tuingedeelte ligt ongeveer drie meter lager dan de locatie van het kloostergebouw. Het projectgebied ligt op de aanloop

naar een plaatselijk plateau. Het lager gedeelte wordt gekenmerkt als een vallei van de Woluwe, Zoutstratenbeek en Kleine Maalbeek. De DHM toont greppels op het projectgebied die waarschijnlijk te linken zijn aan oude tuinpaden.

KRKL/17/09/20/6 - Digitale aanmaak

Figuur 22: Situering van het projectgebied op het Digitaal Hoogtemodel (Geopunt, 2017).

Figuur 23: Hoogteprofiel doorheen het plangebied in NW-ZO richting (Geopunt, 2017).

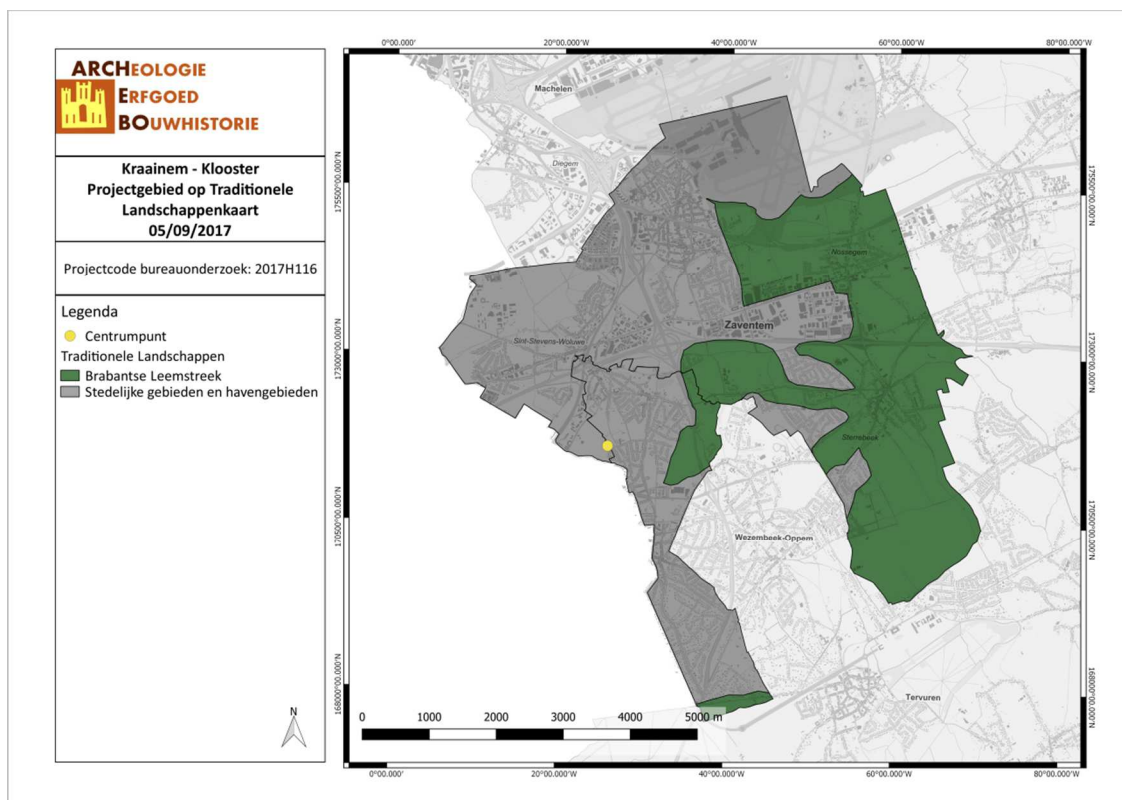
Figuur 24: Hoogteprofiel doorheen het plangebied in NO-ZW richting (Geopunt, 2017).

3.1.2 Geologie & landschap

3.1.2.1 Fysisch geografisch

Het projectgebied is volgens de Traditionele Landschappenkaart gekarteerd als 'Stedelijke gebieden en hangegebieden'.

Het projectgebied ligt zowel op het grondgebied van Kraainem als Zaventem waardoor beide gemeenten weergegeven worden op onderstaande Traditionele Landschappenkaart. De gemeenten bevinden zich op een overgangsgebied tussen de Brusselse verstedelijking en de Brabantse leemstreek in het oosten.

KRKL/17/09/05/7 - Digitale aanmaak

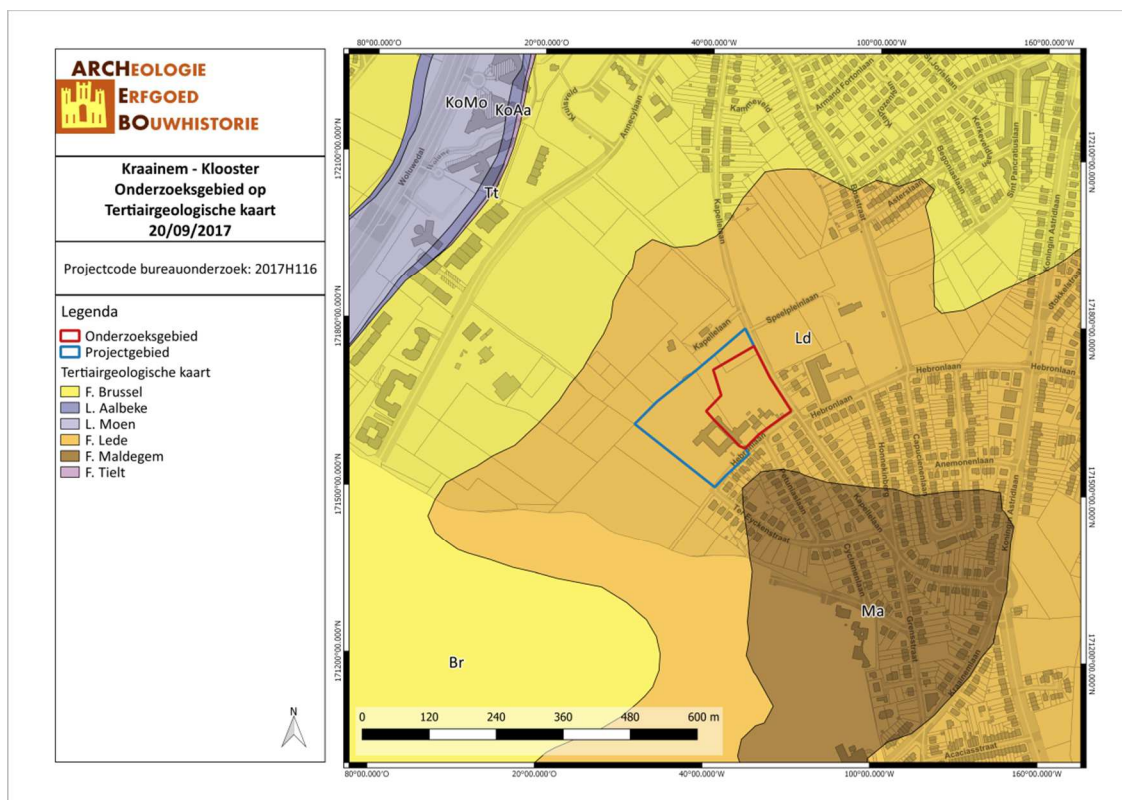
Figuur 25: Kraainem en Zaventem aangegeven op de Traditionele Landschappenkaart (Geopunt, 2017)

3.1.2.2 Paleogeen & neogeen (Tertiair)

Op basis van de Databank Ondergrond Vlaanderen bevindt het projectgebied zich binnen de Formatie van Lede.

De Formatie van Lede bestaat uit een gelig zand, dat tot de helft aan kalk kan bevatten en zwak glauconiethoudend is. Waar het zand tegen het oppervlak voorkomt is het veelvuldig ontkalkt. Het bevat verschillende kalkzandsteenbanken die tot 20 cm dik kunnen zijn en die in het westen van het kaartblad vanaf Bertem ook als bouwstenen werden ontgonnen. Deze bouwstenen zijn bekend als de Kalkzandsteen van Balegem of Ledesteen. De basis van het zand bestaat uit een laagje grof kwartszand, met gerolde schelpen en visresten. Aan die basis zelf kunnen ook gerolde zandsteenbankfragmenten voorkomen die geoxideerd en aan alle kanten doorboord zijn door organismen (o.a. gebied Zaventem, Nederokkerzeel,...). Deze eigenschappen van de basislaag van de Zanden van Lede wijzen op een langdurige tijdspanne waarin erosie en sedimentatie elkaar quasi in balans hielden.¹¹

¹¹ E. Goossens, F. Gullentops, en N. Vandenbergh, *Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart - kaartblad 32, Leuven* (Vlaamse overheid, dienst Natuurlijke Rijdommen, 2007), 32.

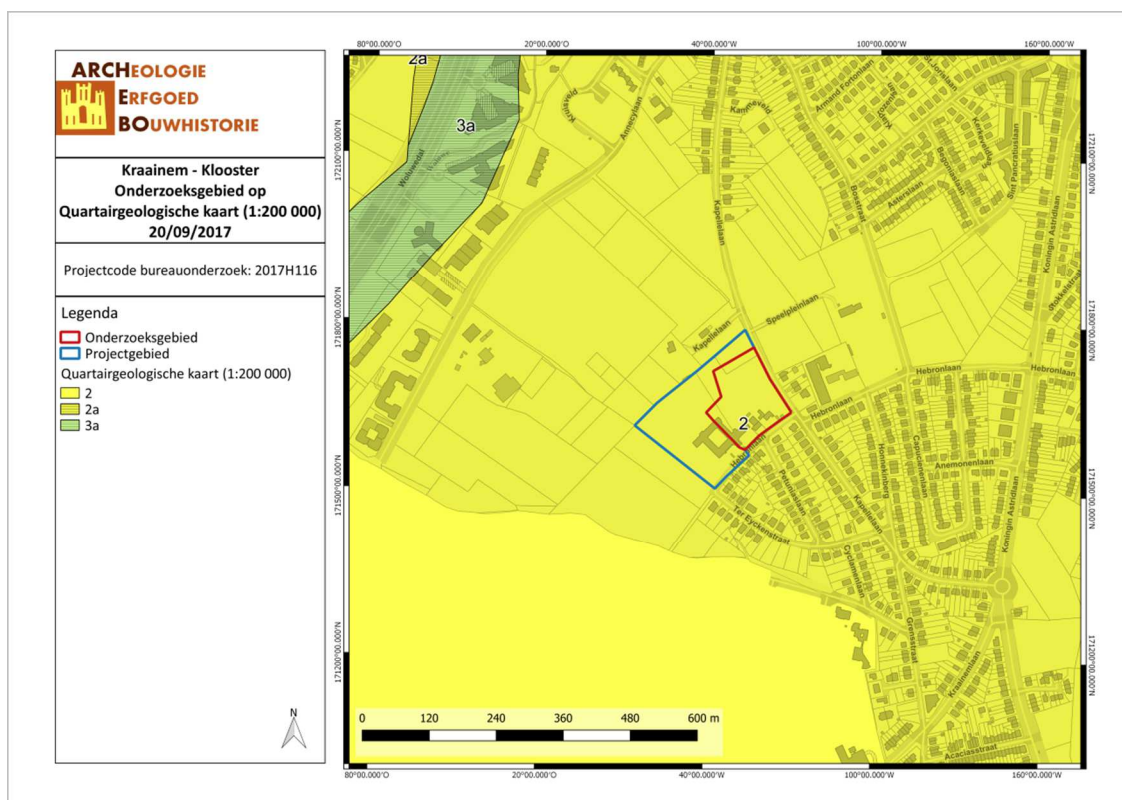

KRKL/17/09/20/8 - Digitale aanmaak

Figuur 26: Situering van het projectgebied op de Tertiairgeologische kaart (DOV, 2017).

3.1.2.3 Quartair

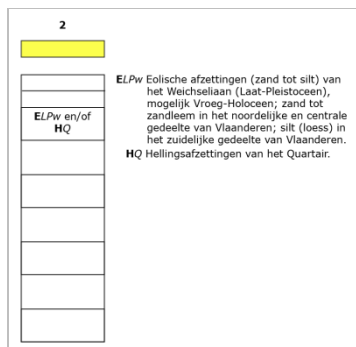
Volgens de Quartairgeologische kaart (1/200.000) bevindt het projectgebied zich volledig binnen type 2.

KRKL/17/09/20/9 - Digitale aanmaak

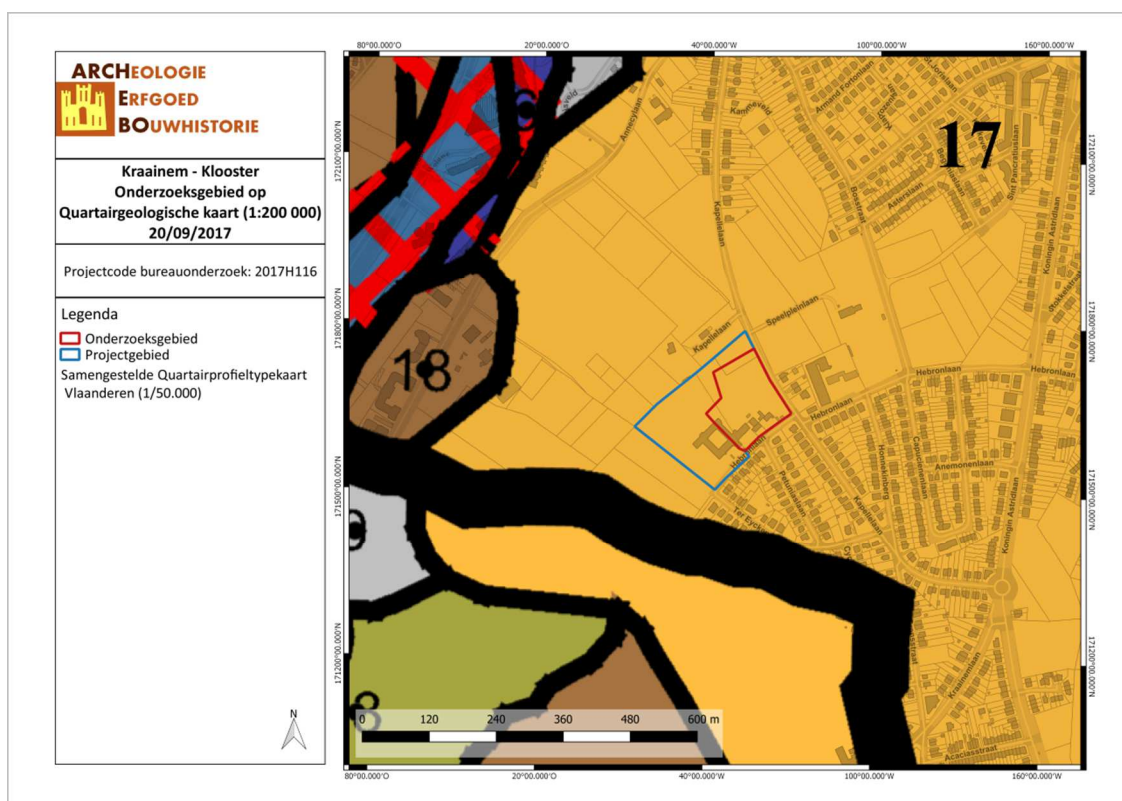
Figuur 27: Situering van het projectgebied op de Quartairgeologische kaart 1/200.000 (DOV, 2017).

Type 2 omvat fluviatiele afzettingen van het Holocene en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan), die mogelijk afgedekt zijn met eolische afzettingen zoals silt in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen en/of hellingsafzettingen van het quartair.

Figuur 28: Uitleg van het type volgens de quartairgeologische kaart, schaal 1/200.000 (DOV, 2016).

Volgens de Quartairgeologische kaart (1/50.000) bevindt het projectgebied zich volledig binnen type 17 op kaartblad 31.¹² Type 17 wordt volgens het kaartblad beschreven als 'Laat Weichseliaan eolisch leem'. De afzetting wordt gekarakteriseerd door geelbruine homogene silt, zonder stratificatie maar algemeen met een hoog kalkgehalte. Door hun samenstelling, textuur en lithostratigrafische positie kunnen ze gerekend worden tot de Formatie van Gembloux, meer bepaald het Lid van Brabant. Langs de steilere hellingen van de diep ingesneden valleien langs het oostelijke deel van de Zennevallei, loopt de dikte van het Brabant-leem snel terug of komt het Lid van Brabant helemaal niet voor. Dit kan ondermeer waargenomen worden nabij het Hallerbos te Essenbeek, langs de noordhelling van de Ijserivier en langs de flanken van de Woluwerivier.¹³

KRKL/17/09/20/10 - Digitale aanmaak

¹² K. Schroyen, Ph. Buffel, en J. Matthijs, *Kaartblad 31 - 39 Brussel - Nijvel - Quartairgeologische Profieltypenkaart, 1/50 000* (Linden-Lubbeek, 2003).

¹³ K. Schroyen, Ph. Buffel, en J. Matthijs, *Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart - kaartblad 31-39, Brussel-Nijvel* (Vlaamse overheid, dienst Natuurlijke Rijdommen, 2003), 37–38.

Figuur 29: Situering van het projectgebied op de Quartairgeologische kaart 1/50.000 (DOV, 2017).

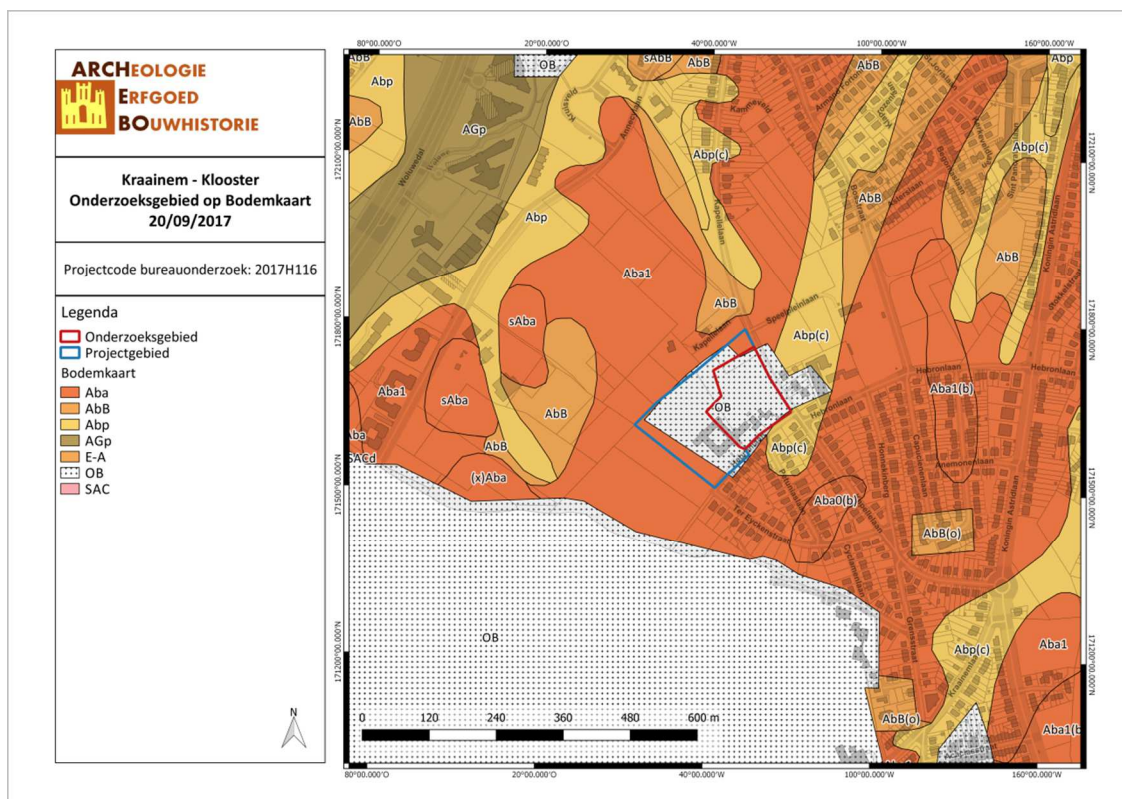
3.1.2.4 Bodem, bodemkundig booronderzoek, erosie & bodemgebruik

Volgens de bodemkaart van Vlaanderen wordt het projectgebied omschreven als OB, Aba1 en mogelijk Abp(c).

OB kan omschreven worden als 'onder bebouwing' wat zoveel betekent als dat de bodemopbouw niet gekarteerd kon worden door de aanwezige bebouwing.

Bodemserie Aba1 zijn droge leemgronden met textuur B horizont, dunne A-horizont op minder dan 40cm. De serie Aba ontwikkeld in het Pleistocene loessdek vertoont onder de A horizont een aan klei en sesquioxiden aangereikte textuur B horizont. De bouwvoor is een donkerbruin, homogeen humushoudend leem; bij Abao rust de Ap op een geelbruine overgangshorizont. De Bt is bruin zwaar leem (gemiddelde 20% klei) met meestal goed ontwikkelde polyedrische structuur en kleihuidjes (coatings). Naar onder toe neemt het kleigehalte sterk af en verdwijnt de structuur geleidelijk terwijl de kleur geelbruin wordt.¹⁴

Bodemserie Abp(c) zijn niet gleyige gronden op leem zonder profielontwikkeling met een bedolven textuur B horizont op minder dan 80 cm diepte.¹⁵

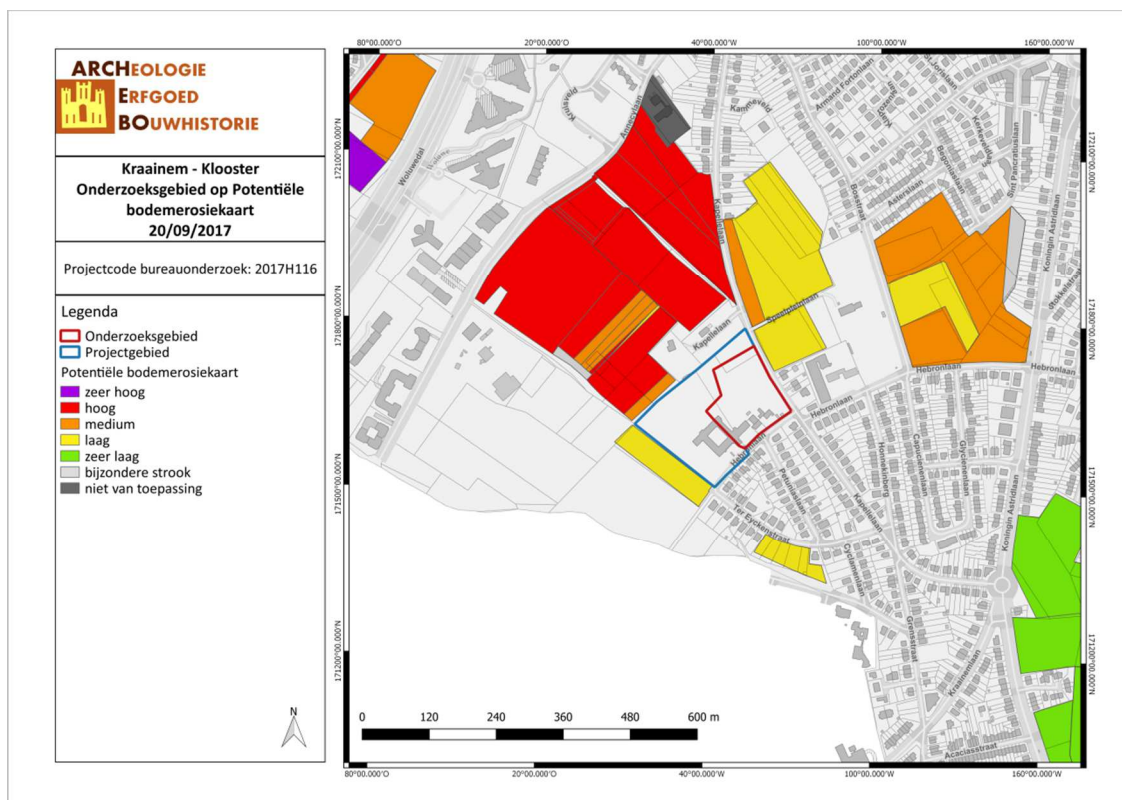
KRKL/17/09/20/11 - Digitale aanmaak

Figuur 30: Situering van het projectgebied op de bodemkaart Vlaanderen (DOV, 2017).

Op de Potentiële bodemerosiekaart is het projectgebied niet gekarteerd. Omliggende percelen zijn gekarteerd als potentiële hoge, medium en lage bodemerosie. Volgens de bodemgebruikskaart ligt het projectgebied in akkerland, weiland en loofbos.

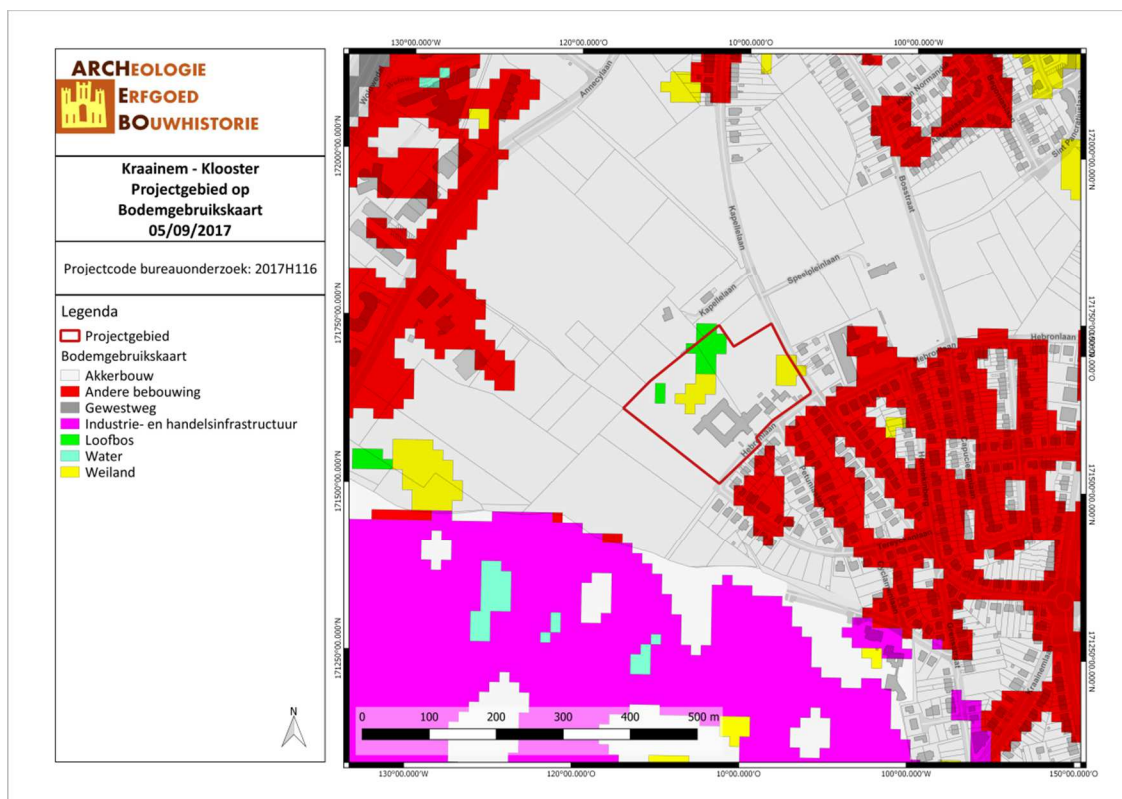
¹⁴ E. Van Ranst en C. Sys, *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart (Schaal 1:20 000)* (Gent: Laboratorium voor Bodemkunde, 2000), 299.

¹⁵ "Bodemverkenner", Databank Ondergrond Vlaanderen, geraadpleegd 5 oktober 2017, <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.

KRKL/17/09/20/12 - Digitale aanmaak

Figuur 31: Situering van het projectgebied op de potentiële bodemerosiekaart (Geopunt, 2017).

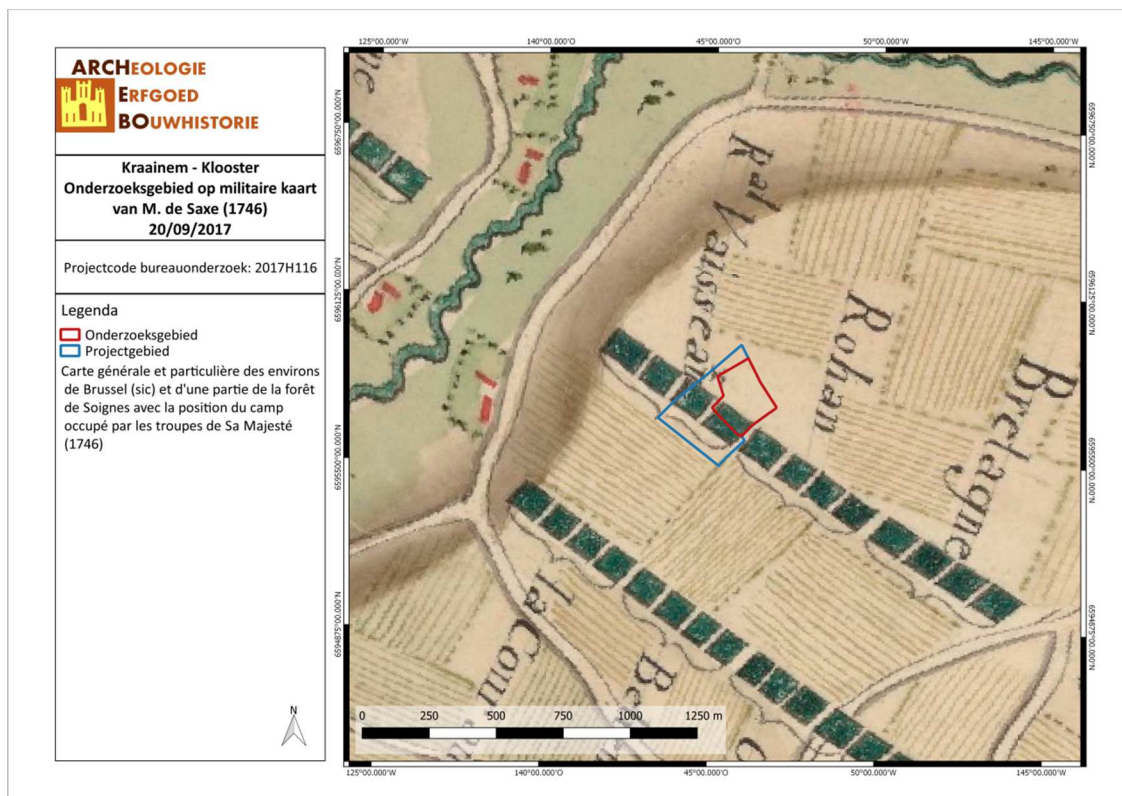
KRKL/17/09/20/13 - Digitale aanmaak

Figuur 32: Bodemgebruik in de omgeving van het plangebied volgens de bodemgebruikskaart (Geopunt, 2017).

3.2 ARCHEOLOGISCHE EN ERFGOEDKUNDIGE DATA

3.2.1 Centrale Archeologische Inventaris (CAI)

Binnen het plangebied zelf is er een archeologische waarde bekend: CAI-locatie 212712. Het zou gaan om een Frans kampement onder bevel van Maarschalk Maurice de Saxe (Maurits van Saksen). Deze stelling zou deel uitgemaakt hebben van een Franse verdedigingslinie tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748). Tot op heden heeft men deze stelling nog niet archeologisch kunnen traceren. Het vermoedelijke bestaan hiervan is afgeleid van de kaart 'Carte générale et particulière des environs de Brussel (sic) et d'une partie de la forêt de Soignes avec la position du camp occupé par les troupes de Sa Majesté (1746)'.¹⁶

KRKL/17/09/20/14 - Digitale aanmaak

Figuur 33: Kaart met aanduiding van het projectgebied op de militaire kaart (Gallica, 2017).

In de ruime omgeving van maximum 1000 meter bevinden zich enkele archeologische waarden. Het betreft onder meer:

CAI-Locatie	Beschrijving	Datering
212712	Frans militair kamp	Nieuwe Tijd (18de eeuw)
3920	Hof ter Eiken	Late Middeleeuwen
3855	Verkrankenmolen	Late Middeleeuwen
3919	Hof ten Kleinenberg	Late Middeleeuwen
7	Sint-Antoniuskapel	Late Middeleeuwen
3789	Parochiekerk Sint-Pancratius	Volle Middeleeuwen
4	Hof te Kraainem	Late Middeleeuwen

¹⁶ Carte générale et particulière des environs de Brussel (sic) et d'une partie de la forêt de Soignes avec la position du camp occupé par les troupes de Sa Majesté en 1746, commandée (sic) par M. le M. de Saxe ([s.n.][s.n.], 1746), <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53062036p>.

CAI-locaties 3920 en 3919 betreffen het Hof ter Eiken en Hof ten Kleinenberg. Het Hof ten Kleinenberg werd voor het eerst vermeld in de 15de eeuw. De hoeve bestaat nog steeds en werd in september 2012 in gebruik genomen als schoolgebouw.¹⁷ Het Hof ter Eiken zou een gelijkaardige hoeve zijn uit de late middeleeuwen.

De Verkrankenmolen (CAI-locatie 3855) zou volgens belastingregisters reeds bestaan hebben in 1380. Het betreft een papiermolen die gedurende de 19de eeuw uitgroeide tot een stoompapierfabriek. In 1908 werd de oude molen gesloopt ten voordele van een villa voor de directeur van de papierfabriek (bouwjaar 1929). De fabriek werd ondertussen afgebroken, enkel de villa is nog getuige van de industrie.¹⁸ CAI-locatie 7 betreft de Sint-Antoniuskapel te Kraainem. De kapel zou voor een eerste maal vermeld zijn aan het einde van de 13de eeuw, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw. De kapel werd vervolgens in het begin van de 14de eeuw vermoedt als 'Capella Clericorum' of 'Clerckencapelle'. De huidige kapel zou van 1617 zijn. De kapel onderging aanpassingen en restauraties gedurende de 17de, 18de en 19de eeuw.¹⁹

Op een afstand van om en bij de 1000m bevindt zich de Parochiekerk Sint-Pancratius (CAI-locatie: 3789). De kerk behoorde oorspronkelijk toe aan de Sint-Baafsabdij van Gent. Een eerste parochie werd hier opgericht gedurende de 9de eeuw. Lang werd vermoed dat de eerste Romaanse kerk een eenvoudige eenbeukige kerk was. Archeologisch onderzoek in 1997 toonde echter aan dat de kerk wel degelijk driebeukig moet geweest zijn. Gedurende de 16de eeuw werd de kerk gedeeltelijk vernietigd door de Spaanse Furie (1575-1581). De herstellingen duurden van 1609 tot 1661. In 1673 werd de kerk echter opnieuw geplunderd door Franse troepen en opnieuw tijdens de Spaanse Successieoorlogen in 1711. De kerk werd grondig verbouwd in 1770. Gedurende de 19de en 20ste eeuw werden restauratie en onderhoudswerken uitgevoerd. In 1997-1998 werd er historisch onderzoek gevoerd, inclusief een beperkte opgraving in de kerk. De kerk valt chronologisch op te delen in drie grote eenheden. Het oudste deel is de vermoedelijk 12de-eeuwse toren, het koor dateert uit de eerste helft van de 16de eeuw, en het schip (met inbegrip van de sacristie) dateert van 1770. Voorts dateren de berging en de doopkapel uit de 20ste eeuw.²⁰

CAI-locatie 4 bevindt zich op net 1000m afstand van het projectgebied. Het betreft het huidige Kasteel Jourdain, het voormalige 'Hof te Crainhem'. Het hof betekende samen met een burchtstructuur en kerk het ontstaan van (Hoog-)Kraainem. De oorspronkelijke hoeve is verdwenen ten voordele van een kasteel aan het einde van de 19de eeuw.²¹

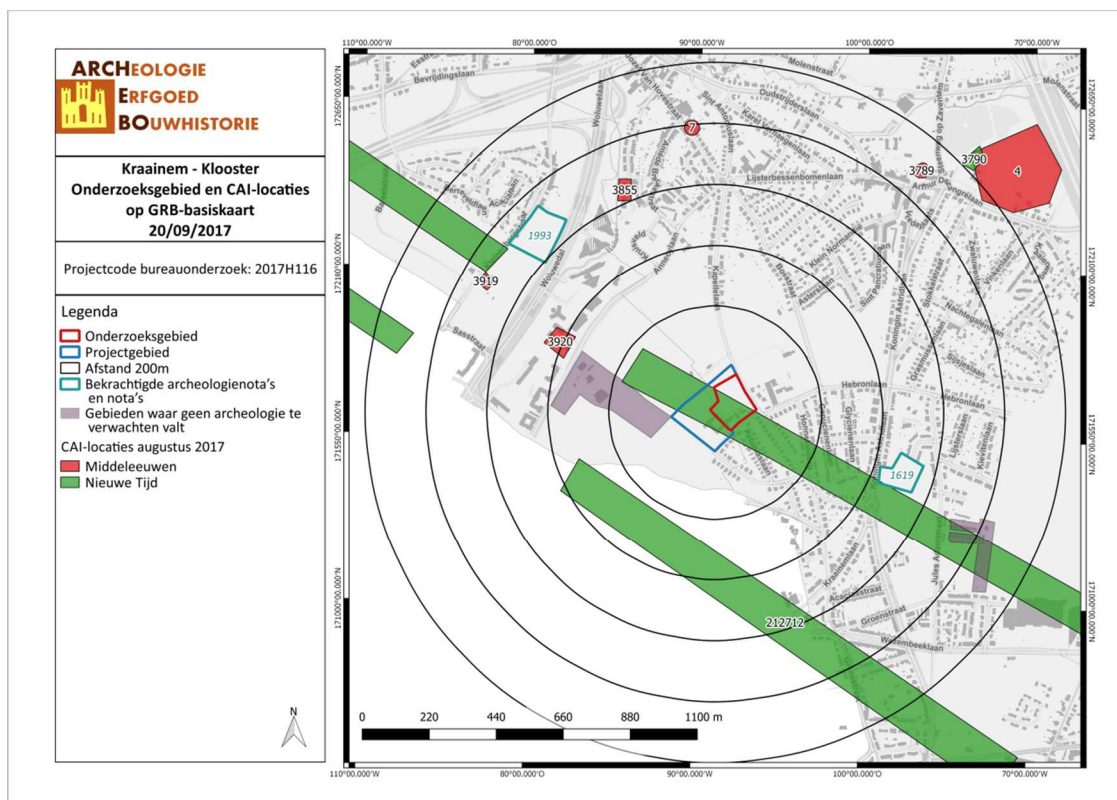
¹⁷ "Hof ten Kleinenberg", Studio Roma, geraadpleegd 14 september 2017, <http://www.studioroma.be/portfolio-view/hof-ten-kleinenberg/>; Agentschap Onroerend Erfgoed, "Hof Kleinenberg", Inventaris Onroerend Erfgoed, geraadpleegd 14 september 2017, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40925>.

¹⁸ "Verkrankenmolen / Papiermolen Denayer (Kraainem)", Belgische Molendatabase, geraadpleegd 14 september 2017, <http://www.molenechos.org/molen.php?nummer=5714>.

¹⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Sint-Antoniuskapel", Inventaris Onroerend Erfgoed, geraadpleegd 14 september 2017, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/42134>.

²⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Parochiekerk Sint-Pancratius", Inventaris Onroerend Erfgoed, geraadpleegd 14 september 2017, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/39908>.

²¹ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Kasteel Jourdain", Inventaris Onroerend Erfgoed, geraadpleegd 14 september 2017, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/207684>.

KRKL/17/09/20/15 - Digitale aanmaak

Figuur 34: Kaart met aanduiding van het projectgebied en de vondstlocaties uit de CAI (CAI, 2017).

Aan de noordwestelijke hoek van het projectgebied bevindt zich een gebied waar geen archeologie meer verwacht wordt met name de zandgroeve en afvalverwerkingsgrond van Ancienne Sablonniere et Briqueterie - A. Vanpachtenbeke et Fils (SA). Het betreft geen gebeurtenis dus is het niet duidelijk of er onderzoek gebeurd is op deze locatie. Ten noordwesten en zuidoosten van het projectgebied werden in 2016 en 2017 archeologienota's ingediend voor twee afzonderlijke projecten. Deze nota's werden tot op heden niet uitgevoerd waardoor de resultaten niet opgenomen kunnen worden.

3.2.2 Inventaris Onroerend Erfgoed (IOE)

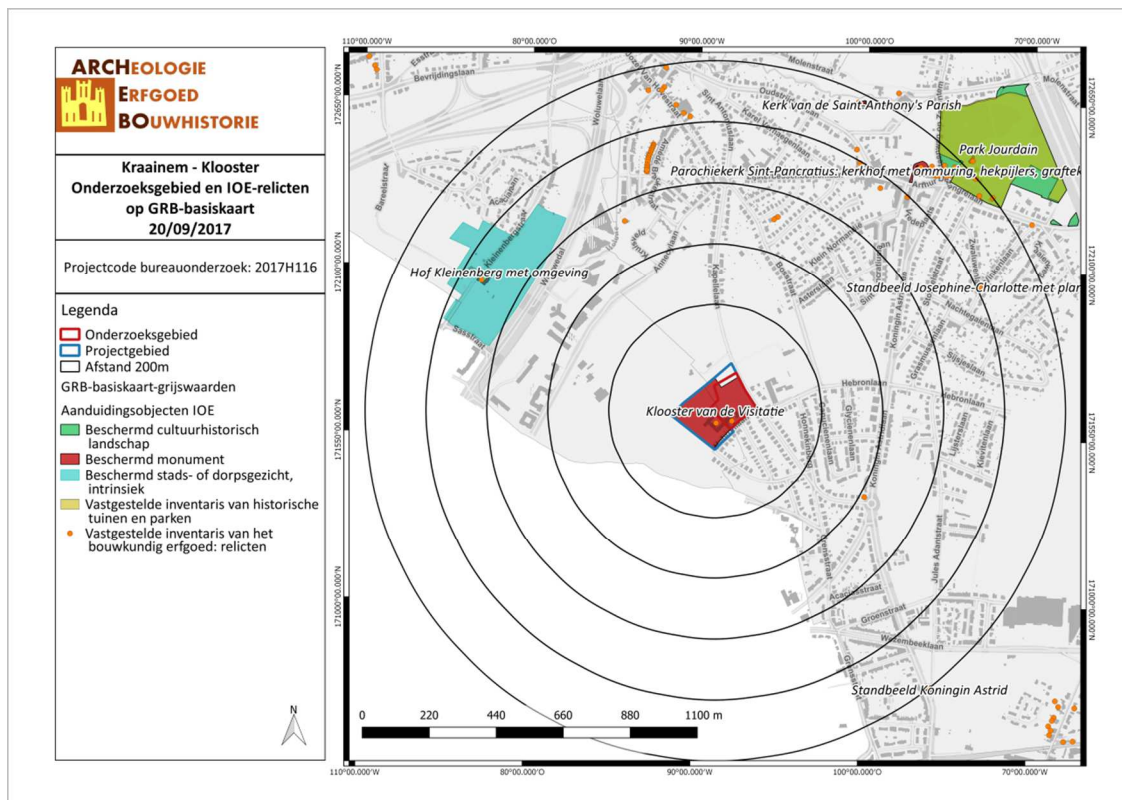
De Inventaris van het onroerend erfgoed biedt een overzicht van waardevol erfgoed in Vlaanderen. Zowel bouwkundig, archeologisch, landschappelijk als varend erfgoed zijn opgenomen in deze databank, goed voor meer dan 83.000 erfgoedobjecten in totaal. Op basis van diverse zoekcriteria kan er heel gericht naar de verschillende erfgoedobjecten zoeken. Erfgoedobjecten kunnen vastgesteld en/of beschermd zijn.²²

Het projectgebied zelf is beschermd als monument en is een relict bouwkundig erfgoed.

ID	Relict	Bescherming	Datering
201385	Klooster van de Visitatie	Beschermd monument	30-09-2014
		Bouwkundig erfgoed: relict	15-10-2010

²² Agentschap Onroerend Erfgoed, “Inventaris Onroerend Erfgoed”, geraadpleegd 17 januari 2017, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/>.

In 2014 werd het klooster naast de bescherming als bouwkundig relict, beschermd als monument. Het gebouw en omgeving is van hoge historische, architectuurhistorische, artistieke en sociaal-culturele waarde. Deze waarden worden in het volgende hoofdstuk uitgebreid besproken.²³

KRKL/17/09/20/16 - Digitale aanmaak

Figuur 35: Kaart met situering van het projectgebied en CAI-locaties op GRB-basiskaart (CAI, 2017)

3.3 HISTORIEK EN CARTOGRAFISCHE BRONNEN

3.3.1 Onderzoek historische bronnen

Toponymie

De benaming Kraainem verschijnt voor het eerst in schriftelijke bronnen als 'Crainham' in 1003. De schrijfwijze van het dorp veranderd doorheen de geschiedenis zoals: Crainhem, Crahengem, Crahinhem, Crahem en Kraienheim. Het toponiem zou afgeleid kunnen worden van de Germaanse woorden *kraejon* (kraai) en *hamma* (landtong uitspringend in overstromingsgebied) wat zoveel zou betekenen als 'kraaien op een landtong in de Molenbeek'.²⁴

Geschiedenis van de gemeente Kraainem

Er is weinig geweten over de vroegste geschiedenis van Kraainem. Afzonderlijke bronnen vermelden de vondst van Romeinse artefacten in de 18de eeuw en de locatie van een Romeinse villa onder het huidige gemeentehuis. Deze bronnen kunnen niet bevestigd worden. In 1928 werd bij de aanleg van de Baron Albert d'Huartlaan een concentratie van lithische artefacten gevonden.²⁵ De eerste vermelding van

²³ "Klooster van de Visitatie", Inventaris Onroerend Erfgoed, geraadpleegd 14 september 2017, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/1827>.

²⁴ Maurits Gysseling, *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland vóór 1226* (Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek, 1960), 576.

²⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Kraainem", Inventaris Onroerend Erfgoed, geraadpleegd 14 september 2017, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120143>; Omer Vandeputte, *Gids voor Vlaanderen*, 1e dr. (Tielt: Lannoo Uitgeverij, 2007), 689.

Kraainem dateert van ca. 1003 zoals boven vermeld.²⁶ Oorkonden van 1003, 1019-1030 en 1040 vermelden de aanwezigheid van een kerk (*crainham villa cum ecclesia*).

Hoog-Kraainem ontwikkelde zich op de heuvelrug van de Maalbeek, op het kruispunt van de weg naar Wezembeek en de weg naar Zaventem. Kraainem ontstond waarschijnlijk als een Frankische 'hofparochie' met een burchtkern, hofkern en enkele huizen. De oorsprong van de domeinparochie ligt waarschijnlijk vroeger, in de eerste helft van de 9de eeuw. Tijdens de Karolingische periode behoorde de hele noordelijke helft van Kraainem toe aan de Sint-Baafsabdij van Gent (als villa of hofkern). Hierdoor werd de heilige Sint-Pancratius naast Gent ook populair in Kraainem. Nog voor 974 behoorden het gebied echter toe aan de Graven van Vlaanderen. In 1090 behoorde Kraainem toe aan de Heren van Kraainem, Lambertus en Walterus de Crainhem, dienaars van de Hertogen van Brabant. Op het einde van de 14de eeuw werd Kraainem verkocht aan de familie Boote. Het kasteel bestond toen al niet meer, enkel de 'fossa castri' (grachten van de versterking) bleven nog over. De familie Hinnisdael bezat de heerlijkheid gedurende de 17de en 18de eeuw. Kraainem boette in aan belangrijkheid met de aanleg van de Steenweg Leuven – Brussel (1706-1709) ten noorden van het dorp.²⁷

De indeling en architecturale kenmerken van de originele burcht of donjon is niet geweten. Op de Ferrariskaart zijn mogelijk restanten van een dubbele 8-vormige gracht zichtbaar ten westen van de kerk. De hofkern bestaat volgens diezelfde kaart uit een hoeve samengestelde uit losstaande bestanddelen en enkele bijgebouwen.

Figuur 36: Detail uit de Ferrariskaart met aanduiding van de hofkern (Geopunt, 2017).

Kraainem en omgeving was rond het jaar 1746 een strategische locatie voor het Franse leger. De kaart '*Carte générale et particulière des environs de Brussel (sic) et d'une partie de la forêt de Soignes avec la position du camp occupé par les troupes de Sa Majesté (1746)*' toont de aanwezigheid van een militair kampement op het grondgebied van het huidige Kraainem.²⁸ Het Franse leger viel in februari 1746 Brussel binnen onder leiding van Frans veldheer Maurits van Saksen (of M. de Saxe). Het beleg kaderde in de Oostenrijkse Successieoorlogen (1740-1748).²⁹

Hoog-Kraainem bleef tot de 19de eeuw een betrekkelijk klein dorp. Laag-Kraainem was historisch gezien dichter bebouwd dan het hoger gelegen gebied. Het projectgebied bevindt zich in landbouwgebied tussen Hoog- en Laag-Kraainem. Kraainem kon door de nabijheid van de hoofdstad gedurende de 19de eeuw meegenieten van de uitbreiding van de textiel- en papijnijverheid. Papierfabrieken in Diegem, Zaventem en Kraainem, aan de steenweg Brussel-Leuven, voorzagen de hoofdstad van krantenpapier. Kraainem verloor aan belangrijkheid met de aanleg van de Leuvensesteenweg (rond 1704) waardoor de gemeente het landelijke karakter kon behouden. Gedurende de 20ste eeuw fungeerde Kraainem als

²⁶ Gysseling, *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland vóór 1226*, 576.

²⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Kraainem"; Vandeputte, *Gids voor Vlaanderen / 2007 / druk 1*, 689.

²⁸ "Carte générale et particulière des environs de Brussel (sic) et d'une partie de la forêt de Soignes avec la position du camp occupé par les troupes de Sa Majesté en 1746, commandée (sic) par M. le M. de Saxe".

²⁹ J.M. White, *Marshal of France, The Life and Times of Maurice de Saxe* (Londen-Chicago, 1962), 172; R. Browning, *The War of the Austrian Succession* (New York, 1995), 259–60.

voorstad voor de Brusselse agglomeratie. Na de Tweede Wereldoorlog nam de verstedelijking van Kraainem een hoge vlucht, meer dan 60% van de huidige wegen ontstond na 1945. In Stokkel en aan een aantal hoofdwegen ontstond een dichte rijbebouwing. Het zuiden van Kraainem heeft een typisch voorstedelijk residentieel karakter, met vrijstaande villa's en amper gebouwen met niet-residentieële functie. Het noorden van Kraainem is erg sterk verkaveld, met veel sociale woningbouw, maar heeft tegelijk ook nog de meeste open ruimtes.³⁰

Geschiedenis van Sint-Stevens-Woluwe

De ligging van Sint-Stevens-Woluwe nabij een voorde (overgang) van de Woluwe heeft ongetwijfeld bijgedragen tot het ontstaan en de verdere ontwikkeling van de gemeente; meerdere belangrijke wegen kwamen hier samen om tegelijk de Woluwe over te steken: dit wegenknooppunt gaf bovendien aanleiding tot het ontstaan van de 'borcht' van Sint-Stevens-Woluwe met bijhorende kerk; strategisch was deze plaats immers van groot belang voor de omgeving; op die plaats ligt vandaag de grote verkeerswisselaar van de E40 en de Brusselse Ring.

De eerste geschreven getuigenis betreffende Sint-Stevens-Woluwe dateert uit de 11de eeuw, maar verwijst wel naar de 10de-eeuwse toestand: het betreft de vermelding van Fulbertus, afkomstig uit Woluwe, die in 934 bisschop van Kamerijk werd. Bij testament schonk hij naderhand gronden gelegen in de villa Wiluwa aan de bisschopszetel van Kamerijk, die op die manier in het bezit kwam van gronden in Woluwe; dit bezit wordt bevestigd door twee oorkonden, respectievelijk van 1046 en 1051. De schenking en het feit dat Fulbertus tot bisschop benoemd werd, wijzen er trouwens ook op dat hij afkomstig was uit een familie die hier in de 9de en 10de eeuw belangrijke bezittingen had en dat het geslacht vermoedelijk meer was dan de eenvoudige heren van Sint-Stevens-Woluwe.

Pas vanaf de 14de eeuw zijn de heren van Sint-Stevens-Woluwe bij naam gekend: als eerste was er Jan 't Serclaes, aartspriester van Henegouwen en later bisschop van Kamerijk; bij zijn dood in 1389 kwam de heerlijkheid Sint-Stevens-Woluwe in handen van zijn neef en naamgenoot. Naderhand kwam de heerlijkheid door huwelijk in handen van het geslacht van Schoonhoven en nog enkele andere families (van der Noot, van der Ee, van den Kerckhove en Wagemans) tot Ferdinand de Boisschot in 1644 de heerlijkheid aankocht en de nieuwe dorpsheer werd; tot het einde van het ancien régime bleef de heerlijkheid in handen van deze familie.

De oudste vermelding van een schepenbank in Sint-Stevens-Woluwe dateert van 1369; de schepenbank was alleen bevoegd voor burgerlijke zaken; voor de hogere rechtspraak en criminele zaken was men afhankelijke van de schepenbank van Erps.

Wat betreft het ontstaan van de parochie ziet J. Verbesselt de oprichting van de villakerk door de voorouders van Fulbertus als oorsprong; Fulbertus zelf zou de kerk naderhand geschonken hebben aan het bisdom Kamerijk, waardoor het patronaatsrecht in handen kwam van de bisschop van Kamerijk. Pas in 1242 wordt er voor het eerst melding gemaakt van de patroonheilige Sint-Stefaan, wat niet weerhoudt dat de kerk reeds van in het begin was toegewijd aan de Heilige Stefanus.³¹

De voorde, die aan de basis lag van het ontstaan van Sint-Stevens-Woluwe, moest sterk aan belang inboeten door de aanleg van de Leuvensesteenweg (1706-1709), waarbij het zwaartepunt verschoof naar de nieuwe steenweg, gevolgd door een periode van economische welstand en de oprichting van talrijke nieuwe afspanningen. De voorde was enkel nog belangrijk als verbinding met Kraainem. Sint-Stevens-Woluwe lag nu aan één van de belangrijkste verkeerswegen uit die periode.

³⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Kraainem"; Vandeputte, *Gids voor Vlaanderen / 2007 / druk 1*, 689.

³¹ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Sint-Stevens-Woluwe", Inventaris Onroerend Erfgoed, geraadpleegd 5 oktober 2017, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/121539>.

Naast de uitbating van de plaatselijke steengroeves, de zogenaamde 'scheysputten' was op economisch vlak landbouw tot ver in de 20ste eeuw de voornaamste bedrijvigheid. De landbouw was vooral gericht op de teelt van gewassen als tarwe, haver en koolzaad. Heel specifiek voor de omgeving was de opkomst van de witloofteelt voor de Eerste Wereldoorlog; deze teelt bereikte zijn hoogtepunt tijdens het interbellum. Pas na de Tweede Wereldoorlog liepen de agrarische activiteiten drastisch terug ten voordele van de woonfunctie. Vooral vanaf de jaren 1970 kende de gemeente ook een merkbare uitbreiding van semi-industriële bedrijven, aanvankelijk vooral langs de Leuvensesteenweg, naderhand geconcentreerd in meerdere bedrijvenparken.

Op het grondgebied van de gemeente op de Woluwe lagen eertijds ook enkele watermolens; vooreerst was er de banmolen van Rijmelgem; deze graanmolen, eigendom van de abdij van Kortenberg, werd de 's Hertogenmolen genoemd, later ook Mandemolen of Snuifmolen. Als tweede was er de molen nabij de borcht. Vanaf de 15de eeuw is er sprake van de molen van Erps, eveneens op Rijmelgem; het was een banmolen voor de inwoners van de parochies Erps en Quarebbe; hij was op het einde van de 15de eeuw eigendom van Gielis de Prince en werd daardoor eeuwenlang 's Princen molen genoemd. In de 19de eeuw wordt ook nog melding gemaakt van de watermolen van de Kroon, een pelmolen. Al deze molens verdwenen bij de sanering van de Woluwe vanaf 1932.

Wat betreft de bevolkingscijfers, kunnen we stellen dat Sint-Stevens-Woluwe in de 15de en 16de eeuw vermoedelijk 150 à 200 inwoners telde. In de loop van de 18de eeuw groeide dit aantal geleidelijk aan tot 658 inwoners, zoals blijkt uit de volkstelling van 1786. In 1900 waren er 1576 inwoners en in 1976, net voor de fusie 5345. Vooral na de Tweede Wereldoorlog was er een sterke toename, te verklaren door de werkgelegenheid in de nabijgelegen hoofdstad. Ten gevolge hiervan werden verscheidene nieuwe woonwijken aangelegd. Sint-Stevens-Woluwe evolueerde van een agrarische, landelijke gemeente naar een verstedelijkte woongemeente voor pendelaars naar de hoofdstad.³²

3.3.2 Historische situatie aan de hand van cartografische bronnen

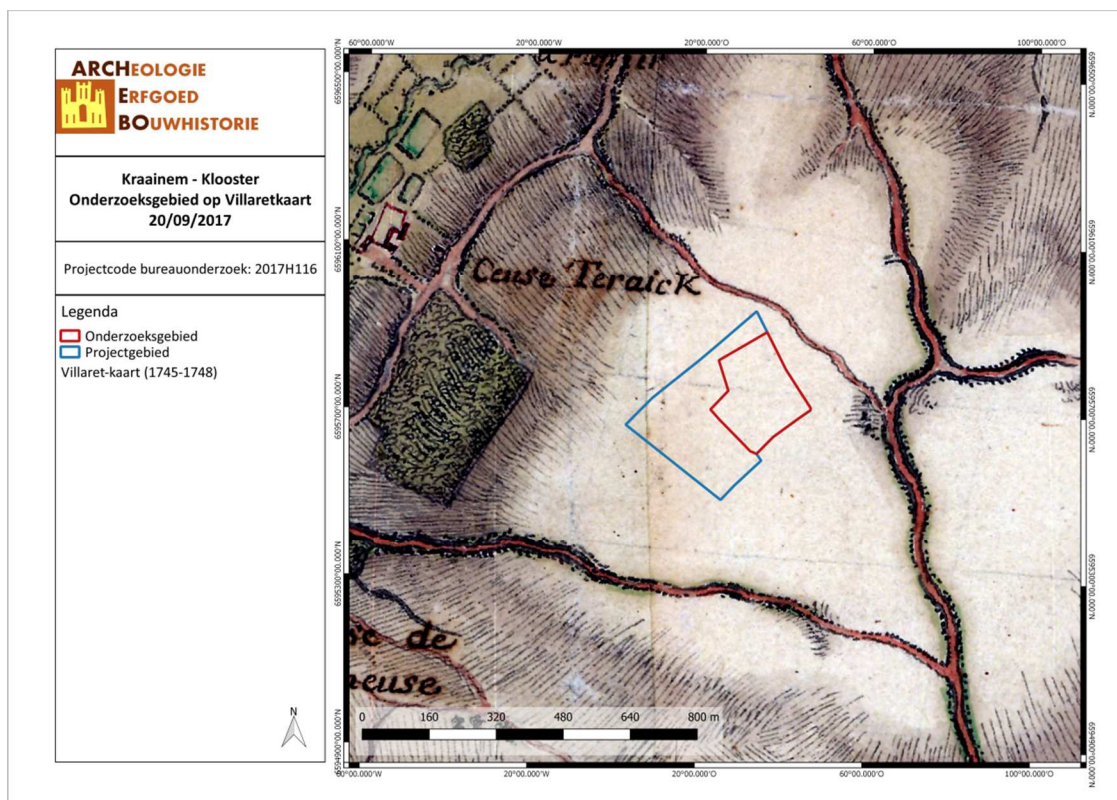
Een belangrijke bron van informatie wordt geleverd door het historisch kaartmateriaal. Dit om na te gaan of er bebouwing is geweest op het terrein in historische tijden, of dat het landgebruik van het perceel is gewijzigd doorheen de tijd. Hierbij moet wel rekening gehouden worden met het feit dat de eerste bruikbare kaarten pas vanaf de 16de eeuw of later voorhanden zijn.

Bovendien is de afwezigheid van bebouwing op kaarten geen garantie dat er geen bebouwing is geweest. In de beginperiode van de cartografie werden voornamelijk grotere nederzettingen en belangrijkere bouwwerken zoals kerken, kloosters en kastelen weergegeven en was er weinig of geen aandacht voor de burgerlijke architectuur. Pas vanaf de 19de eeuw verschijnen de eerste gedetailleerde kaarten. Mogelijk eerder aanwezig middeleeuwse structuren waren misschien reeds verdwenen.

Vooreerst worden drie 18de-eeuwse kaarten vergeleken. De kaart van de Franse ingenieurs-geografen, ook wel Villaretkaart (1745-1748) genoemd, bestrijkt grote delen van het huidige Belgische grondgebied en vertelt ons hoe het landschap erbij lag in het midden van de 18de eeuw. Na de slag bij Fontenoy (1745) kregen de Fransen voor enkele jaren de controle over onze gebieden. Het is in die militaire context dat de meer dan 80 kaartbladen ontstonden.³³ De *Villaretkaart* toont het projectgebied gelokaliseerd tussen Hoog- en Laag-Kraainem, in landbouwgebied. Het terrein ligt in de nabijheid van de 'Cense Teralck'. Het projectgebied werd mogelijk als landbouwgebied gebruikt voor deze hoeve.

³² Agentschap Onroerend Erfgoed.

³³ KU Leuven, "Kaart van de Franse ingenieurs-geografen (1745-1748)", geraadpleegd 2 januari 2017, <https://bib.kuleuven.be/ub/nieuws/2015/kaart-van-jean-villaret-1745-1748-digitaal-beschikbaar-via-limo>.

KRKL/17/09/20/17 - Digitale aanmaak

Figuur 37: Detail uit de Villaretkaart met aanduiding van het projectgebied (Geopunt, 2017).

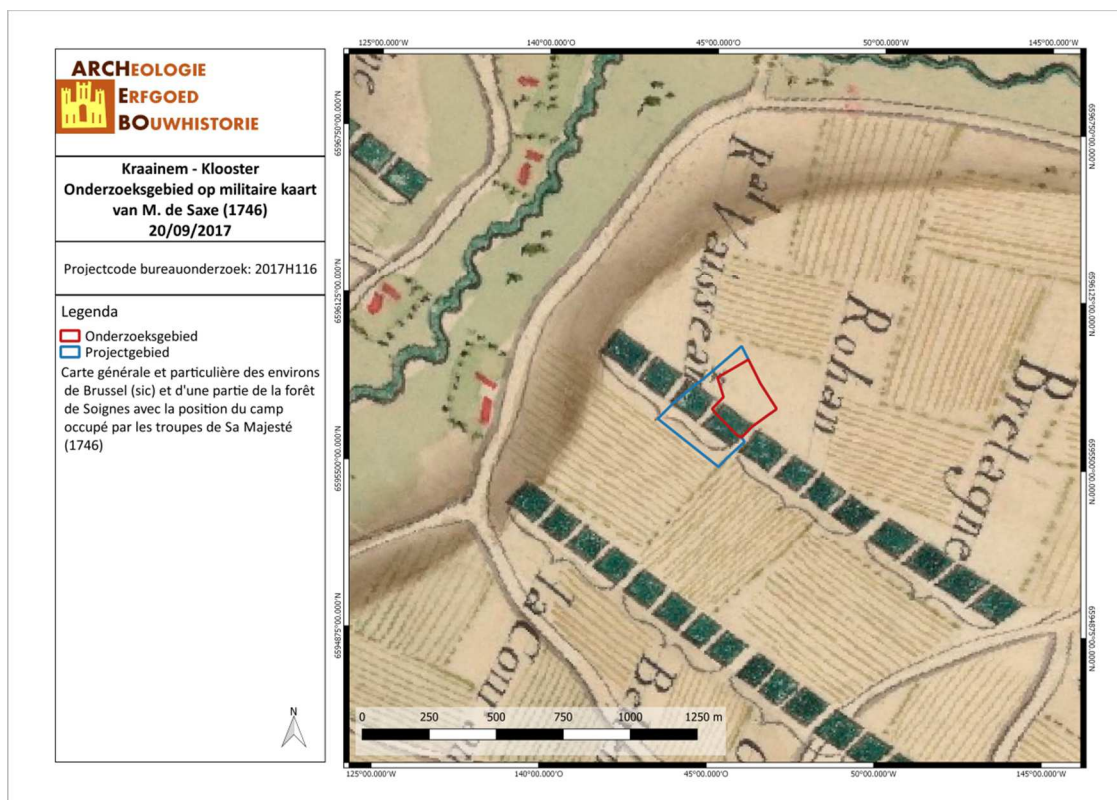
Een kanttekening moet echter gemaakt worden gezien de mogelijke locatie van een *Frans legerkamp* onder leiding van Maurits van Saksen op het projectgebied in 1746 (zie supra). Het Franse leger viel in februari 1746 Brussel binnen onder leiding van Frans veldheer Maurits van Saksen (of M. de Saxe). Het beleg kaderde in de Oostenrijkse Successieoorlogen (1740-1748).³⁴ Nadat de stadsmuren van Brussel waren doorbroken, gaven de Oostenrijkse verdedigers zich gewonnen op 22 februari 1746, na slechts drie weken van beleg. Op 31 maart 1747 wilde De Saxe Zeeuws-Vlaanderen veroveren terwijl hij de geallieerden liet geloven dat hij Bergen op Zoom ging belegeren. In april verenigden belegeringstroepen van graaf van Löwenthal zich in Gent, Brugge en Dendermonde. Om deze beweging tegen te gaan vestigde de Saxe legerkampen tussen Brussel, Leuven en Mechelen. En dus ook de omgeving van Kraainem. De Oostenrijkse Successieoorlog kwam aan zijn einde door de Vrede van Aken in 1748. De Franse verlieten Brussel definitief in 1749.³⁵

De landbouwgrond werd dus mogelijk verstoord in de periode rond 1746. Archeologische vondsten op het projectgebied zullen uitsluitel moeten geven over de correctheid van zowel de Villaretkaart als de 'Carte générale et particulière des environs de Brussel ... en 1746, commandée (sic) par M. le M. de Saxe'.³⁶

³⁴ White, *Marshal of France, The Life and Times of Maurice de Saxe*, 172; Browning, *The War of the Austrian Succession*, 259–60.

³⁵ White, *Marshal of France, The Life and Times of Maurice de Saxe*, 172; Browning, *The War of the Austrian Succession*, 259–60.

³⁶ "Carte générale et particulière des environs de Brussel (sic) et d'une partie de la forêt de Soignes avec la position du camp occupé par les troupes de Sa Majesté en 1746, commandée (sic) par M. le M. de Saxe".

KRKL/17/09/20/18 - Digitale aanmaak

Figuur 38: Kaart met aanduiding van het projectgebied op de militaire kaart (Gallica, 2017).

De *Ferrariskaart* toont eenzelfde situatie als de *Villaretkaat*. Het projectgebied blijft volgens deze kaarten onbebouwd gedurende de 18de eeuw.

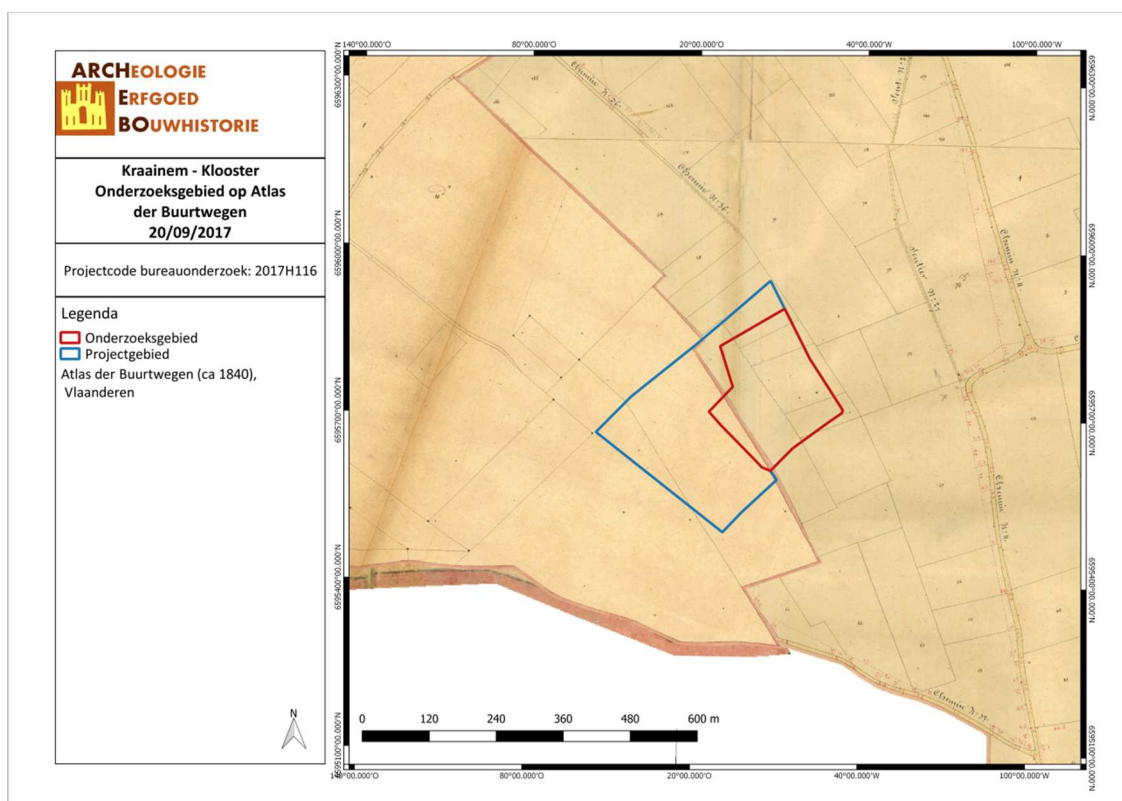

KRKL/17/09/20/19 - Digitale aanmaak

Figuur 39: Detail uit de Ferrariskaart met aanduiding van het projectgebied (Geopunt, 2017).

Vervolgens worden drie cartografische bronnen uit de 19de eeuw vergeleken. De Atlassen der Buurtwegen werden opgemaakt in uitvoering de wet van 10 april 1841. De atlas maakt een onderscheid in buurtwegen en voetwegen (sentiers). Per toenmalige gemeente werd een atlas opgemaakt, met uitzondering van een aantal stadskernen.³⁷ De kaarten Vandermaelen of Vandermaelenkaarten zijn een verzameling van historische kaarten van België, gemaakt door Philippe Vandermaelen (1795-1869). Deze kaarten geven een gedetailleerd beeld van heel België en worden beschouwd als de opvolger van de Ferriskaarten uit de periode 1771-1778.³⁸ Met de Popp-kaarten wordt de verzameling van kadasterkaarten bedoeld die in de 19de eeuw uitgegeven werd door de Brugse drukker-uitgever Philippe Chrétien Popp (1805-1879).³⁹

Op 19de-eeuwse cartografische bronnen is het terrein onbebouwd weergegeven. De Atlas der Buurtwegen toont het projectgebied verdeeld over een zestal percelen. De percelen zijn verdeeld over het gebied van Kraainem en Sint-Stevens-Woluwe (Zaventem). De Vandermaelenkaart toont het projectgebied niet specifiek gekarteerd, maar bebouwing is wel niet aanwezig. Er kan dus geen uitspraak gedaan worden over het gebruik van het terrein gedurende deze periode. Het projectgebied bevindt zich in de nabijheid van het Hof ter Eycken, een verloren gegane hoeve.

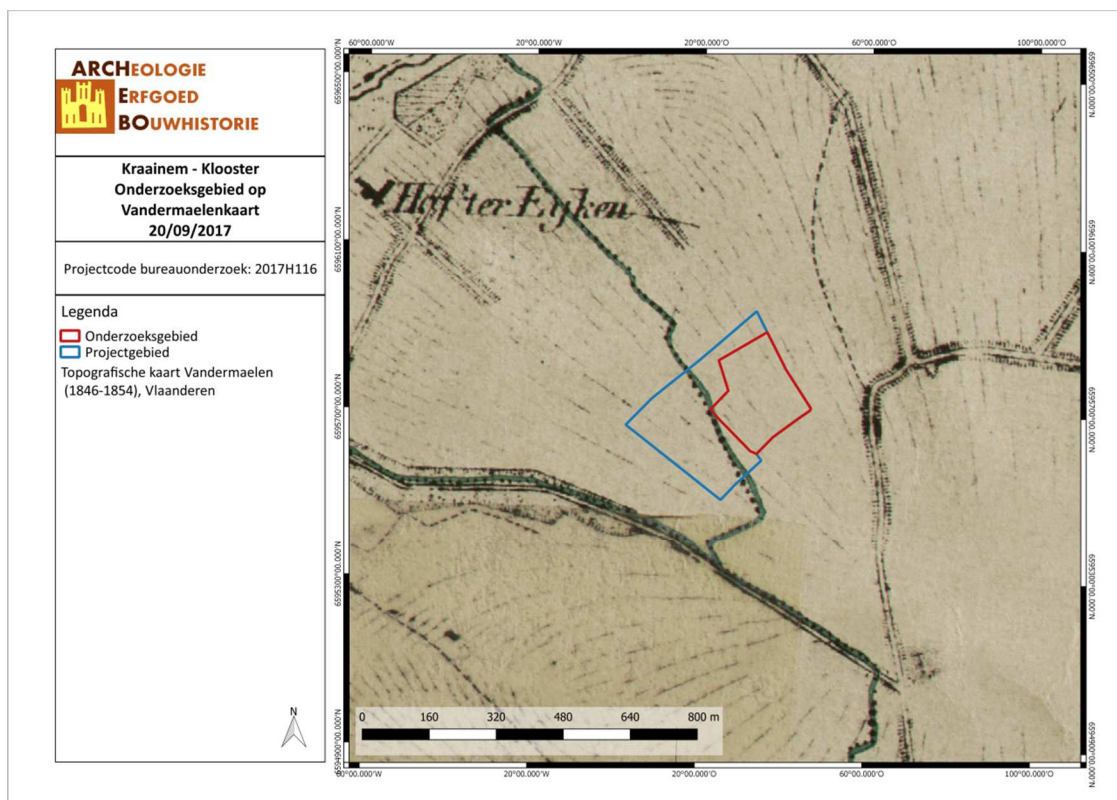
KRKL/17/09/20/20 - Digitale aanmaak

Figuur 40: Situering van het projectgebied op de Atlas der Buurtwegen (Geopunt, 2017).

³⁷ Geopunt Vlaanderen, "Atlas der Buurtwegen", geraadpleegd 2 januari 2017, <http://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/8264f16f-45d2-4eae-bc77-f003c7830b20>.

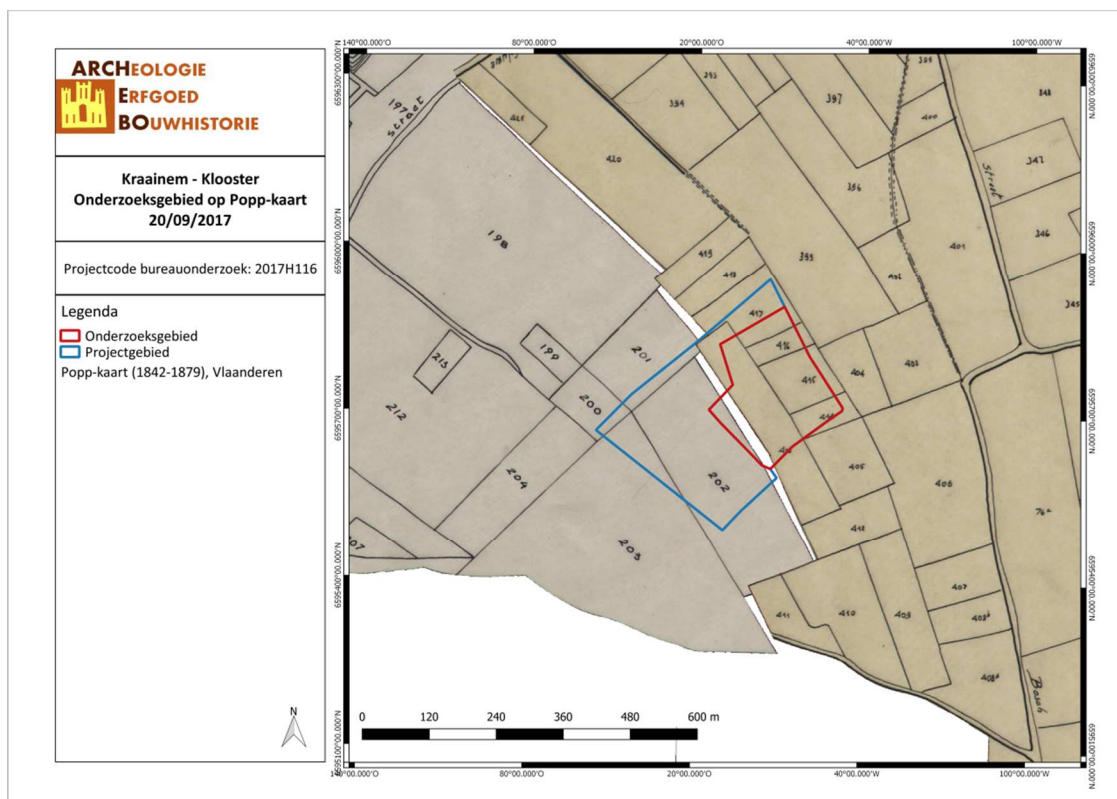
³⁸ Wikipedia, "Vandermaelenkaarten", online encyclopedie, Wikipedia, geraadpleegd 7 december 2016, <https://nl.wikipedia.org/wiki/Vandermaelenkaarten>.

³⁹ Philippe Christian Popp, "Atlas Cadastral Parcellaire, Kraainem - Crainhem" (Popp, ca. -1879 1842), <http://uurl.kbr.be/1003414/>.

KRKL/17/09/20/21 - Digitale aanmaak

Figuur 41: Situering van het projectgebied op de kaart van Vandermaelen (Geopunt, 2017).

KRKL/17/09/20/22 - Digitale aanmaak

Figuur 42: Situering van het projectgebied op de Poppkaart (Geopunt, 2017).

De bovenstaande Popp-kaart toont het projectgebied verdeeld over twee gemeentes: vier percelen in Sint-Stevens-Woluwe (Zaventem) en vijf percelen in Kraainem. De legger voor de kaart van Sint-Stevens-

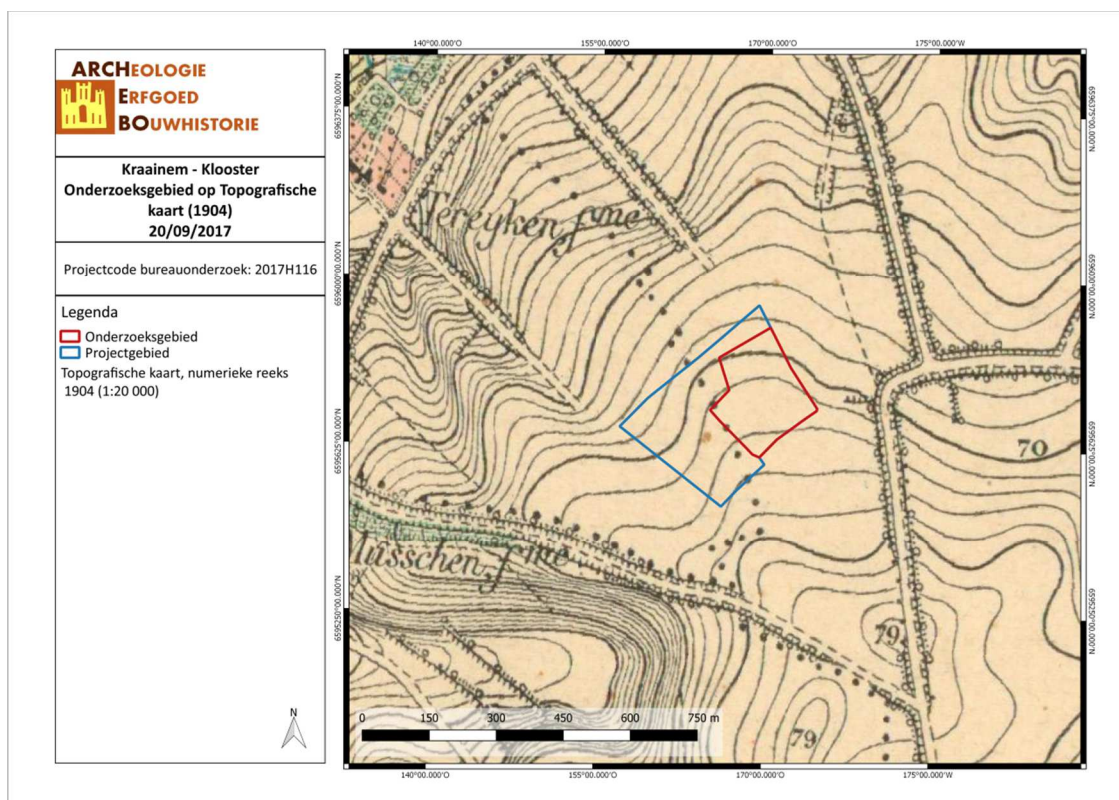
Woluwe is niet beschikbaar. De percelen in Kraainem zijn wel beschikbaar in een legger en staan beschreven als volgt⁴⁰:

Art. 310	<i>D'Anethan, Julianus-Josephus, baron, eigenaer, Brussel</i>		
	A	416	Land
		414	Land
		413	Land
Art. 390	<i>Van Ophem, Jacobus, bakker, Sint-Stevens-Woluwe</i>		
	A	415	Land
Art. 317	<i>Verhagen, Judocus, landbouwer, Crainhem</i>		
	A	417	Land

Figuur 43: Beschrijving uit de legger van de Popp-kaart Kraainem (KBR, 2017).

Het projectgebied bestond volgens de Popp-kaart en legger grotendeels in gebruik als 'Land' (landbouwgrond).

Vervolgens worden topografische kaarten en luchtfoto's uit de 20ste eeuw vergeleken. De topografische kaart van 1904 toont het projectgebied onbebouwd, mogelijk gelokaliseerd in landbouwgebied, maar wel met zekerheid gelegen op een natuurlijke helling. De kaart maakt een onderscheid tussen het grondgebied Zaventem (het linkergedeelte van het projectgebied) en Kraainem (het rechtergebied).

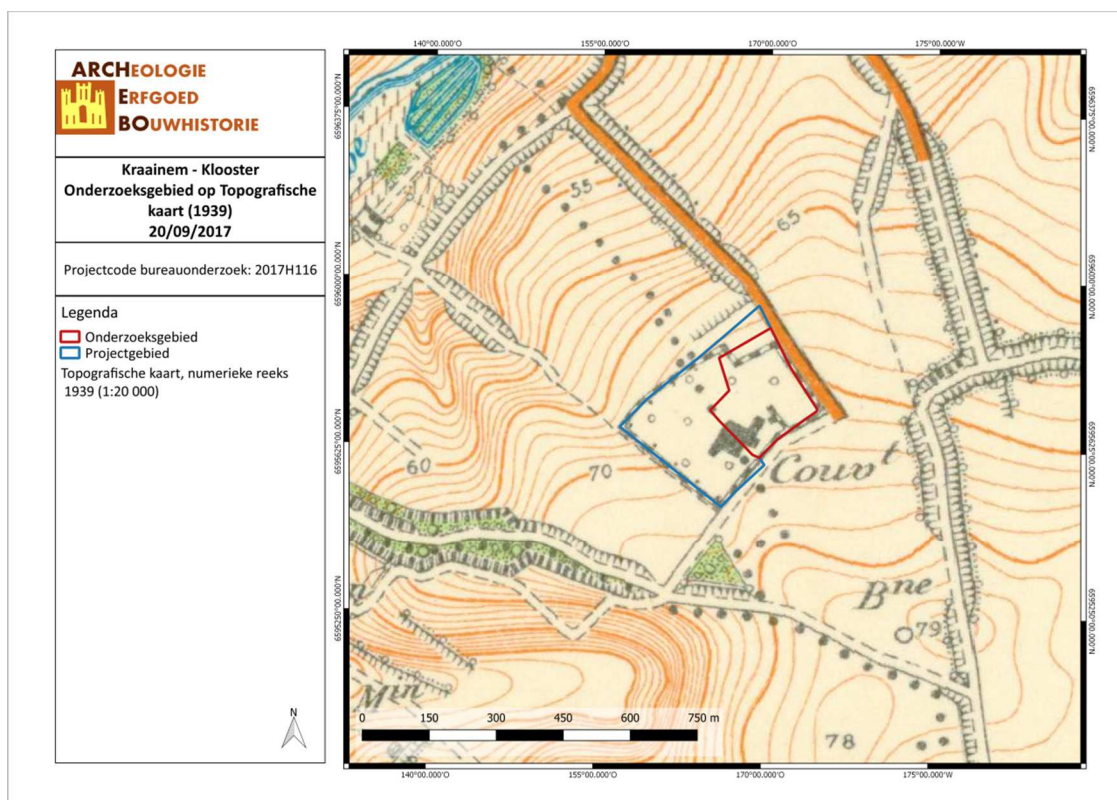
KRKL/17/09/20/23 - Digitale aanmaak

Figuur 44: Situering van het projectgebied op de Topografische kaart van 1904 (Cartesius, 2017).

⁴⁰ Popp.

Klooster van de Visitatie

De topografische kaart van 1939 toont de aanwezigheid van een klooster (Couv.). Het betreft het **Klooster van de Visitatie** dat gebouwd werd tussen 1928 en 1930.

KRKL/17/09/20/24 - Digitale aanmaak

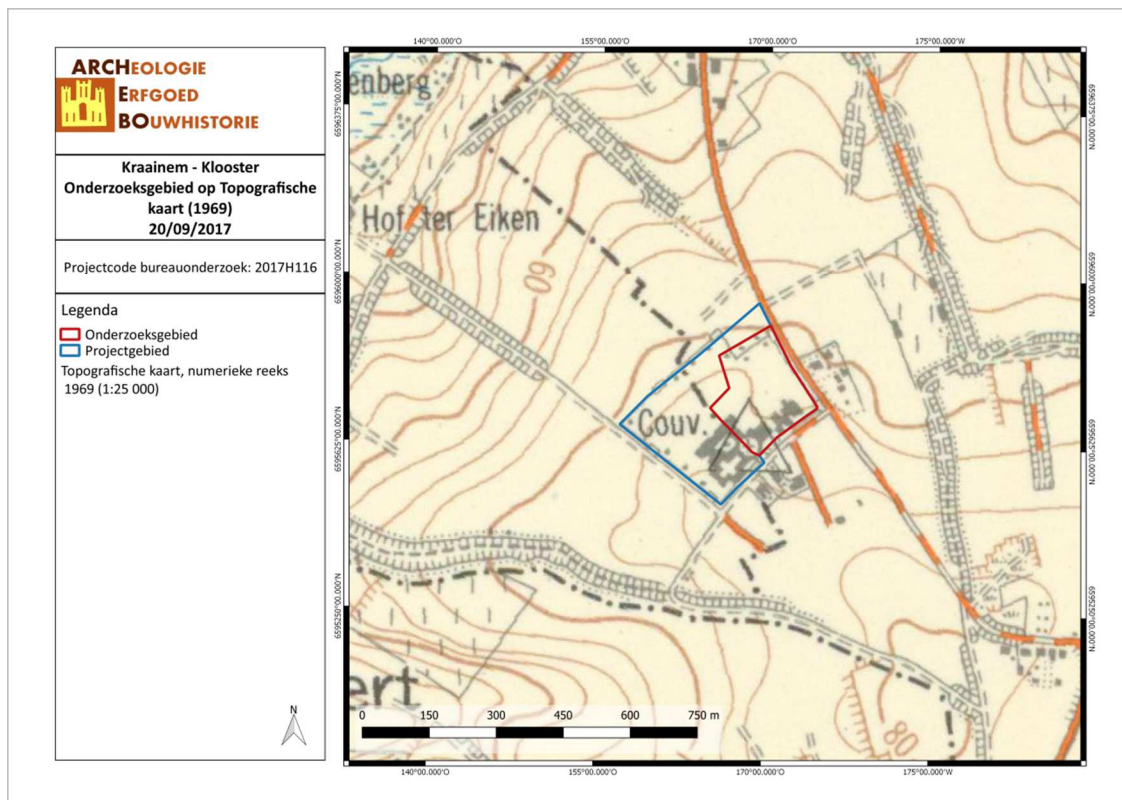
Figuur 45: Situering van het projectgebied op de Topografische kaart van 1939 (Cartesius, 2017).

Op 12 februari 1667 werd voor de Visitandinnen, zusters uit de Orde van Maria Visitatie, een klooster gesticht in Brussel, dat heropgericht werd op 21 november 1845. In 1930 verhuisden ze naar het nieuwe klooster in Kraainem, opgericht naar het ontwerp van architect Dom Paul Bellot. Bellot (1876 – 1944) studeerde aan de École des Beaux-Arts in Parijs. Zijn oeuvre als architect bevat religieuze gebouwen in België, Engeland, Frankrijk, Nederland, Portugal, Argentinië en Canada. Zijn ontwerpen worden getypeerd door doordachte ruimte- en lichtwerking en het gebruik van beton en polychrome baksteen, zoals ook te zien is in zijn ontwerp voor het Klooster van de Visitatie.⁴¹

In januari 1928 wensten de Visitandinnen van Brussel een nieuw slotklooster in Kraainem waar de 60 zusters zich konden terugtrekken uit de drukte van de stad. Dom Bellot keert in augustus 1928 terug naar de abdij van Wisques in Frankrijk, waardoor de bouw en afwerking van Bellots ontwerp uitgevoerd werd door ingenieur-aannemer Maurice Lambert. Het klooster werd in één keer volledig gebouwd en werd uiteindelijk op 16 september 1930 ingericht. De conciërgewoning werd eveneens door Dom Bellot ontworpen en werd samen met het klooster gebouwd. Het is een uiterst sobere L-vormige woning met twee bouwlagen en een mansardedag. In 1995 werd het gebouw uitgebreid met de bouw van een vergaderzaal en bijhorende functies. Deze uitbreiding werd ontworpen door architect Luc van Den Broeck en sloot aan op de oorspronkelijk structuur zonder deze te wijzigen. De aalmoezenierswoning, die ten noordoosten van het hoofdgebouw staat, werd in 1937 gebouwd naar het ontwerp van Eugène

⁴¹ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Klooster van de Visitatie", Inventaris Onroerend Erfgoed, 2017, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/201385>; "Klooster van de Visitatie - Aanduidingsobjecten - Inventaris Onroerend Erfgoed", geraadpleegd 21 september 2017, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/1827>; "Klooster van de Visitatie - Inventaris Bouwkundig Erfgoed - Inventaris Onroerend Erfgoed", geraadpleegd 21 september 2017, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/teksten/134002>.

Stassin. Voor de stijl van deze woning sloot hij aan bij het Bellotisme, wat merkbaar is aan het gebruik van mijterbogen en baksteen. De topografische kaart van 1969 toont bijkomend de conciërge- en aalmoezenierswoning ten oosten van het bestaande klooster.

KRKL/17/09/20/25 - Digitale aanmaak

Figuur 46: Situering van het projectgebied op de Topografische kaart van 1969 (Cartesius, 2017).

Het slotklooster wordt omringd door een ommuurde tuin met ten noordoosten en noordwesten boomgaarden. Het ligt zowel op het grondgebied van Kraainem als dat van Zaventem. Oorspronkelijk lag het klooster volledig afgelegen, in een open terrein. Op dit moment sluit het klooster aan op de verkaveling van Kraainem.

Het klooster werd gebouwd in een baksteenstijl met invloed van art deco en baksteenmodernisme. Het is één van de weinig ontwerpen van Dom Bellot dat in één campagne werd gerealiseerd. Het is een schoolvoorbeeld van de architecturale principes van Dom Bellot waarbij vernieuwing vertrekt vanuit de traditie. Zo zal hij de monastieke architecturale principes van structuur, aanleg en materiaalgebruik vorm geven door middel van moderne vormgeving, zoals paraboolbogen, en modern materiaalgebruik, waaronder isolerend materiaal voor de gewelven, gewapend beton voor de vloerplaten, constructief beton voor de meer zichtbare delen en metaal voor het dakspant. Het dak werd uiteindelijk bedekt met Kortrijkse pannen. Baksteen werd als constructief en als decoratief element gebruikt. Daarnaast werden de voegen extra gekleurd. Het gebruik van streekeigen materialen is ook representatief voor het werk van Dom Paul Bellot. Daarnaast zijn ook Arabische en Mozarabische invloeden, zoals o.a. honingraatmotieven, mirhab en verslankende zuilen terug te vinden in zijn ontwerpen. Deze getuigen van zijn studiereis naar Spanje in 1900.

Het klooster bestaat uit vier vleugels die een gesloten vierkant vormen rond een binnenplaats. De zuidoostelijke vleugel is verder noordoostwaarts doorgetrokken. Hierdoor ontstaat een langgerekte vleugel die het kloosterpand aan het oog onttrekt. Aan de noordwestelijke buitengevel is een terrasvormige uitbouw voorzien. Het gebouw is deels onderkelderd en bestaat uit twee bouwlagen

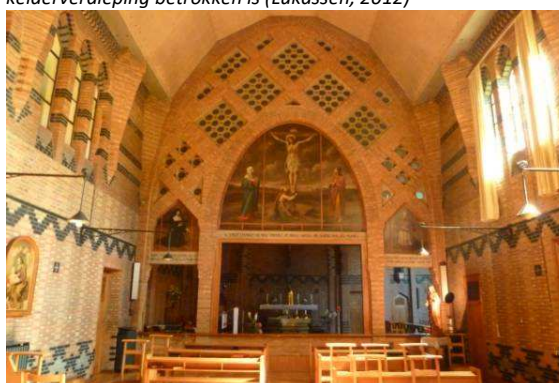
onder zadeldaken met mechanische pannen. Het volledige gebouw is opgetrokken in Waalvormsteen. Hardsteen werd enkel gebruikt op plaatsen waar het noodzakelijk werd geacht voor de constructie.

Figuur 47: Gevels van het klooster waarvan de kelderverdieping betrokken is (Lukassen, 2012)

Figuur 48: Kloostergang (Lukassen, 2012)

Figuur 49: Interieur kapel openbaar gedeelte (Lukassen, 2012)

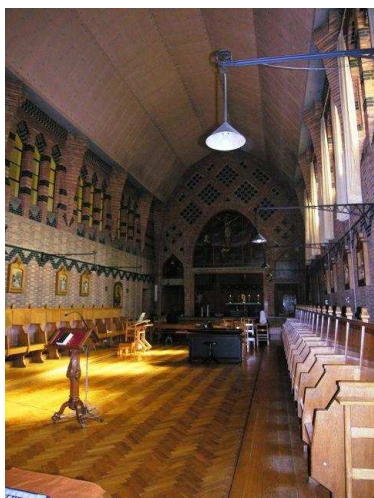
Figuur 50: Interieur traphal (Lukassen, 2012)

Aan de hand van specifieke decoratieve elementen in de gevels kan de functie van de achterliggende kamers steeds afgeleid worden. Men kan bijgevolg spreken van een 'architecture parlante'. Hoewel het gebouw een éénheidsconcept is van Dom Bellot is enkel de vleugel wel uniek. Daarnaast toont de geveldecoratie de duidelijke hiërarchie binnen de achterliggende ruimtes binnen het gebouw. Door rekening te houden met de gulden snede werd de ritmiek in de gevels echter niet verbroken. Architecturaal weet Dom Bellot de soberheid, structuur en esthetiek van het middeleeuwse klooster te combineren met de motieven uit de Arabische en Mozarabische kunst en een hedendaagse vormgeving. De (pand)gangen, de inkomhal voor de bezoekers, trappartijen en de kapel hebben een granitovloer en decoratief verwerkte baksteen. De spreekkamers en de kapel hebben een houten vloer in visgraatmotief. De aansluitende kamers en cellen zijn bijzonder sober. Het binnen- en buitenschrijnwerk is bijzonder kwalitatief uitgewerkt en bleef in zijn oorspronkelijke staat bewaard. Alle gebouwen zijn enkel aan de straatzijde uitgewerkt, de gevels vanwaar men uitkijkt op de kloostertuinen zijn niet gedecoreerd.

In de kapel hangen drie schilderijen met de voorstelling van stichters Jeanne de Chantal en Franciscus van Sales en van de Kruisiging. De herkomst en datum van plaatsing is onduidelijk. De foto's van het klooster uit 1930 tonen een onafgewerkte situatie zonder schilderijen. De muurschildering, die de Visitatie voorstelt, aan de noordzijde van de kapel is eveneens van een latere datum. De huidige koorbanken, het huidige dienstaltaar en het huidige hoogaltaar werden ook op een later moment voor de kapel ontworpen.

In de kopse gevel zijn drie neogotische glasramen verwerkt afkomstig van de "Mayersche Hofkunstanstalt München". Ze stellen de "Opdracht van Maria in de tempel", de "Boodschap" en

"Visitatie" voor. De herkomst van de neogotische inrichting is onduidelijk en moet voor het midden jaren 1980 aangebracht zijn.

Figuur 51: Interieur kapel (AOE, 2010)

Figuur 52: Interieur kapel gedeelte van de zusters (Lukassen, 2012)

Figuur 53: Interieur kapel (Lukassen, 2012)

De kloostergronden zelf bleven doorheen de jaren onveranderd. De directe omgeving rond het klooster veranderde aanzienlijk door de uitbreidingen van de hoofdstad.

3.4 ARCHEOLOGISCHE VERWACHTING

Aan de hand van de historische informatie en het kaartmateriaal kon worden achterhaald dat er binnen het projectgebied geen bebouwing aanwezig is geweest vanaf de eerste helft van de 20ste eeuw. Historische kaarten vanaf 1745 tot 1904 tonen het projectgebied onbebouwd. Enkel de aanwezigheid van een militair kampement in 1746 is een mogelijkheid maar dit kon nog niet archeologisch gestaafd worden. Mogelijk was er bebouwing aanwezig voor de 18de eeuw maar deze bevinding kan niet door historische of cartografische bronnen gestaafd worden. Historisch gezien kunnen we voor het projectgebied dan ook spreken van een tot nu toe lage densiteit aan bebouwing. Het projectgebied werd vanaf het einde van de 18de eeuw tot de constructie van het klooster in 1930 gebruikt als landbouwgrond.

Binnen het plangebied zelf is er een archeologische waarde bekend: CAI-locatie 212712. Het zou gaan om een Frans kampement uit 1746 onder bevel van Maarschalk Maurice de Saxe (Maurits van Saksen). In de dichte en ruime omgeving van het plangebied bevinden zich enkele archeologische waarden. Het betreft onder andere een laatmiddeleeuwse kapel, een kerk (fundamenten daterende van de Volle Middeleeuwen), een molen (Late Middeleeuwen) en drie hoven met een oorsprong eveneens in de Late Middeleeuwen.

Op basis van de CAI gegevens kunnen ook archeologische sporen aanwezig zijn binnen het plangebied. Echter door de impact van de landbouwactiviteiten, kunnen deze sporen potentieel verstoord geraakt zijn. Geconcludeerd kan worden dat de kans op archeologische sporen op een dergelijke site hoog is gezien de recente vondsten in de directe omgeving. De potentiële sporen kunnen zover teruggaan als de Steentijd (gezien de vondst van lithisch materiaal in het verleden), met een hoog potentieel op vondsten uit de Volle Middeleeuwen, Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

4 RESULTATEN BUREAUONDERZOEK

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het bureauonderzoek samengevat en geanalyseerd. Deze analyse leidt tot een advies voor een eventueel vervolgonderzoek of voor een vrijgave van het terrein. Dit advies dient bekrachtigd te worden door het Agentschap Onroerend Erfgoed.

4.1 ALGEMEEN

Naar aanleiding van een stedenbouwkundige aanvraag heeft ARCHEBO bvba een bureauonderzoek uitgevoerd. De opdrachtgever plant de bouw van een 80-tal assistentiewoningen in zowel het parkgedeelte van het klooster als ook vijf assistentiewoningen die in de kelderverdieping van twee vleugels van het bestaande klooster worden ingewerkt (project 'Senior House Belle Epoque'). Het geplande gebouw heeft een oppervlakte van ca. 3000 m². Het gehele kloostergebouw is beschermd als monument en als bouwkundig relict en mag dus niet afgebroken worden. De totale oppervlakte van het onderzoeksgebied is ca. 15 294m². De kelderverdieping zal op een diepte van ca. 350cm ten opzichte van het niveau van het maaiveld geplaatst worden. Door een natuurlijke helling op het projectgebied komt de kelderverdieping van de nieuwbouw lager te liggen dan de bestaande kelderverdieping van het klooster.

Uit het bureauonderzoek is gebleken dat het projectgebied mogelijk verstoord is door het gebruik van de grond als landbouwgrond vanaf de 18de eeuw tot het begin van de 20ste eeuw. De mogelijke aanwezigheid van een Frans legerkampement in 1746 kan de ondergrond eveneens mogelijk verstoord hebben. De geplande nieuwbouw zal van een kelderverdieping (ca. 2 200 m²) voorzien worden waar zich momenteel bomen bevinden. Dit brengt een grote verstoring van het bodemarchief teweeg. *In situ* bewaring van het archeologisch erfgoed is in dit geval enkel een optie afhankelijk van de diepte van de sporen.

4.2 BEANTWOORDING ONDERZOEKSVRAGEN

Het doel van dit bureauonderzoek was een archeologische evaluatie van het terrein. Hierbij kunnen volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:

1. Wat zijn de gekende archeologische en historische gegevens?

Historische gegevens werden door middel van bronnenonderzoek en cartografisch onderzoek verworven. Cartografisch onderzoek heeft aangetoond dat er bebouwing aanwezig was binnen het projectgebied vanaf het begin van de 20ste eeuw (constructie van het klooster) tot nu. Historische en cartografische bronnen leverden geen aanwijzing op voor bebouwing in vroegere periodes. Volgens cartografische bronnen was het projectgebied in gebruik als landbouwgrond vanaf het midden van de 18de eeuw tot het begin van de 20ste eeuw. Een militaire kaart van 1746 toont de aanwezigheid van een Frans kampement op het projectgebied. De effectieve aanwezigheid van het kamp kon tot op heden nog niet archeologisch bewezen worden.

Binnen het plangebied zelf is er een archeologische waarde bekend: CAI-locatie 212712. Het zou gaan om een Frans kampement uit 1746 onder bevel van Maarschalk Maurice de Saxe (Maurits van Saksen). In de dichte en ruime omgeving van het plangebied bevinden zich enkele archeologische waarden. Het betreft onder andere een laatmiddeleeuwse kapel, een kerk (fundamenten daterende van de Volle Middeleeuwen), een molen (Late Middeleeuwen) en drie hoven met een oorsprong eveneens in de Late Middeleeuwen.

2. Welke info valt er te vinden over de voormalige constructies op het terrein?

Aan de hand van het kaartmateriaal konden we achterhalen dat er binnen het projectgebied geen gebouwen stonden vanaf de helft van de 18de eeuw tot het begin van de 20ste eeuw. Historische

interpretatie van het gebied concludeert dat bebouwing reeds mogelijk kan geweest zijn vanaf de bloei van Kraainem gedurende de Volle Middeleeuwen. Aan de hand van de topografische kaarten uit de 19de en 20ste eeuw is eveneens bebouwing te zien. De kaarten tonen de aanwezigheid van het klooster vanaf de topografische kaart 1939. De topografische kaart van 1969 toont bijkomend de aalmoezeniers- en conciërgewoning.

3. *Welke archeologische structuren kunnen ter hoogte van het projectgebied verwacht worden op basis van een analyse van het historische kaart- en bronnenmateriaal?*

Op basis van de historische bronnen en kaarten kan geen uitsluitsel gemaakt worden in de te verwachten structuren. Hiervoor ontbreken geïntegreerde historische bronnen.

4. *In welke mate en in welke zones kan er een recente verstoring verwacht worden van archeologisch erfgoed?*

Ter hoogte van de bestaande bomen, kan een beperkte verstoring verwacht worden. Verstoringen in het verleden zijn niet in kaart te brengen (landbouwactiviteiten en kampement). Grote verstoringen van het bodemarchief zullen verwacht worden met de gedeeltelijke onderkeldering van het onderzoeksgebied.

4.3 SAMENVATTING / ASSESSMENT BUREAUONDERZOEK

In deze samenvatting wordt een kort overzicht gegeven van de werkwijze van het bureauonderzoek en de belangrijkste conclusies. Bovendien wordt een afweging gemaakt van de noodzaak voor verder vooronderzoek voor de locatie.

4.3.1 Samenvatting voor een gespecialiseerd publiek

Op het terrein plant de opdrachtgever de bouw van een 80-tal assistentiewoningen in zowel het parkgedeelte van het klooster als ook enkele assistentiewoningen die in de kelderverdieping van twee vleugels van het bestaande klooster worden ingewerkt (project 'Senior House Belle Epoque'). Het geplande gebouw heeft een oppervlakte van ca. 3000 m². Het gehele kloostergebouw is beschermd als monument en als bouwkundig relict en mag dus niet afgebroken worden. De totale oppervlakte van het onderzoeksgebied is ca. 15 294m². De kelderverdieping zal op een diepte van ca. 350cm ten opzichte van het niveau van het maaiveld geplaatst worden. Door een natuurlijke helling op het projectgebied komt de kelderverdieping van de nieuwbouw lager te liggen dan de bestaande kelderverdieping van het klooster.

Binnen het plangebied zelf is er een archeologische waarde bekend: CAI-locatie 212712. Het zou gaan om een Frans kampement uit 1746 onder bevel van Maarschalk Maurice de Saxe (Maurits van Saksen). In de dichte en ruime omgeving van het plangebied bevinden zich enkele archeologische waarden. Het betreft onder andere een laatmiddeleeuwse kapel, een kerk (fundamenten daterende van de Volle Middeleeuwen), een molen (Late Middeleeuwen) en drie hoven met een oorsprong eveneens in de Late Middeleeuwen.

Aan de hand van het kaartmateriaal konden we achterhalen dat er binnen het projectgebied gebouwen stonden vanaf de constructie van het klooster in het eerste kwart van de 20ste eeuw. Topografische kaarten tonen de aanwezigheid van het klooster vanaf de topografische kaart 1939. De topografische kaart van 1969 toont bijkomend de aalmoezeniers- en conciërgewoning.

Op de bodemkaart wordt het terrein gekarteerd als bebouwde zone (OB) en Aba1. Bodemserie Aba1 zijn droge leemgronden met textuur B-horizont, dunne A-horizont op minder dan 40cm.

4.3.2 Samenvatting voor een niet-gespecialiseerd publiek

Binnen het plangebied zal door de opdrachtgever de bouw van een 80-tal assistentiewoningen in zowel het parkgedeelte van het klooster als ook enkele assistentiewoningen die in de kelderverdieping van twee vleugels van het bestaande klooster worden ingewerkt (project 'Senior House Belle Epoque'). Het geplande gebouw heeft een oppervlakte van ca. 3000 m².

Binnen het plangebied zelf is er een archeologische waarde bekend: CAI-locatie 212712. Het zou gaan om een Frans kampement uit 1746 onder bevel van Maarschalk Maurice de Saxe (Maurits van Saksen). In de dichte en ruime omgeving van het plangebied bevinden zich enkele archeologische waarden. Het betreft onder andere een laatmiddeleeuwse kapel, een kerk (fundamenten daterende van de Volle Middeleeuwen), een molen (Late Middeleeuwen) en drie hoven met een oorsprong eveneens in de Late Middeleeuwen.

Aan de hand van het kaartmateriaal konden we achterhalen dat er binnen het projectgebied geen gebouwen stonden vanaf de helft van de 18de eeuw tot het eerste kwart van de 20ste eeuw.

Onderstaand Synthesepan toont de impact van de geplande werken ten opzichte van de bestaande toestand van het onderzoeksgebied.

KRKL/17/11/23/26 - Digitale aanmaak

Figuur 54: Synthesepan (ARCHEBO bvba, 2017).

4.4 PROGRAMMA VAN MAATREGELEN

Uit het bureauonderzoek is gebleken dat de geplande werken het archeologisch bodemarchief zullen vernietigen. Dit wordt kort besproken in het 'Programma van maatregelen'.

5 BIBLIOGRAFIE

Publicaties

Browning, R. *The War of the Austrian Succession*. New York, 1995.

Goossens, E., F. Gullentops, en N. Vandenberghe. *Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart - kaartblad 32, Leuven*. Vlaamse overheid, dienst Natuurlijke Rijdommen, 2007.

Gysseling, Maurits. *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland vóór 1226*. Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek, 1960.

Schroyen, K., Ph. Buffel, en J. Matthijs. "Kaartblad 31 -39 Brussel - Nijvel - Quartairgeologische Profieltypenkaart". Linden-Lubbeek, 2003.

Schroyen, K., *Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart - kaartblad 31-39, Brussel-Nijvel*. Vlaamse overheid, dienst Natuurlijke Rijdommen, 2003.

Van Ranst, E., en C. Sys. *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart (Schaal 1:20 000)*. Gent: Laboratorium voor Bodemkunde, 2000.

Vandeputte, Omer. *Gids voor Vlaanderen*. 1e dr. Tielt: Lannoo Uitgeverij, 2007.

White, J.M. *Marshal of France, The Life and Times of Maurice de Saxe*. Londen-Chicago, 1962.

Online bronnen

Abdij Postel. "Sint-Augustinus, onze regelvader". *Abdij Postel*. Geraadpleegd 7 september 2017. <http://www.abdijpostel.be/sint-augustinus.php>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Een beslissingsboom voor verplicht archeologisch vooronderzoek". *Agentschap Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 7 september 2017. https://www.onroenderfgoed.be/assets/files/content/images/stroomschema_stedenbouwkundig-verkaveling_v7.pdf.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Hof Kleinenberg". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 14 september 2017. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/40925>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Inventaris Onroerend Erfgoed". Geraadpleegd 17 januari 2017. <https://inventaris.onroenderfgoed.be/>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Kasteel Jourdain". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 14 september 2017. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/207684>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Klooster van de Visitatie". *Inventaris Onroerend Erfgoed*, 2017. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/201385>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Klooster van de Visitatie". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 7 september 2017. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/201385>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Kraainem". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 14 september 2017. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120143>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Parochiekerk Sint-Pancratius". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 14 september 2017. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/39908>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Sint-Antoniuskapel". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 14 september 2017. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/42134>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Sint-Stevens-Woluwe". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 5 oktober 2017. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/121539>.

"Bodemverkenner". *Databank Ondergrond Vlaanderen*. Geraadpleegd 5 oktober 2017. <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.

"Carte générale et particulière des environs de Brussel (sic) et d'une partie de la forêt de Soignes avec la position du camp occupé par les troupes de Sa Majesté en 1746, commandée (sic) par M. le M. de Saxe". [s.n.][s.n.], 1746. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53062036p>.

Geopunt Vlaanderen. "Atlas der Buurtwegen". Geraadpleegd 2 januari 2017. <http://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/8264f16f-45d2-4eae-bc77-f003c7830b20>.

"Hof ten Kleinenberg". *Studio Roma*. Geraadpleegd 14 september 2017. <http://www.studioroma.be/portfolio-view/hof-ten-kleinenberg/>.

"Klooster van de Visitatie". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 14 september 2017. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/1827>.

"Klooster van de Visitatie - Aanduidingsobjecten - Inventaris Onroerend Erfgoed". Geraadpleegd 21 september 2017. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/1827>.

"Klooster van de Visitatie - Inventaris Bouwkundig Erfgoed - Inventaris Onroerend Erfgoed". Geraadpleegd 21 september 2017. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/teksten/134002>.

KU Leuven. "Kaart van de Franse ingenieurs-geografen (1745-1748)". Geraadpleegd 2 januari 2017. <https://bib.kuleuven.be/ub/nieuws/2015/kaart-van-jean-villaret-1745-1748-digitaal-beschikbaar-via-limo>.

Monastère de la Visitation (Kraaiem - Bruxelles). "Les Soeurs de notre communauté de Kraainem". *Monastère de la Visitation (Kraaiem - Bruxelles)*. Geraadpleegd 7 september 2017. <http://www.visitation-kraainem.be/>.

Pernin, Raphael. "St. Francis de Sales". *Catholic Encyclopedia*. Geraadpleegd 7 september 2017. <http://www.newadvent.org/cathen/06220a.htm>.

Pernin, Raphael. "St. Jane Frances de Chantal". *Catholic Encyclopedia*. Geraadpleegd 7 september 2017. <http://www.newadvent.org/cathen/08282c.htm>.

Pernin, Raphael. "Visitation Order". *Catholic Encyclopedia*. Geraadpleegd 7 september 2017. <http://www.newadvent.org/cathen/15481a.htm>.

Popp, Philippe Christian. "Atlas Cadastral Parcellaire, Kraainem - Crainhem". Popp, ca. -1879 1842. <http://uurl.kbr.be/1003414/>.

"Verkrankenmolen / Papiermolen Denayer (Kraainem)". *Belgische Molendatabase*. Geraadpleegd 14 september 2017. <http://www.molenechos.org/molen.php?nummer=5714>.

6 FIGURENLIJST

Figuur 1: Criteria bij stedenbouwkundige vergunningen	4
Figuur 2: Situering van het projectgebied en de coördinaten op de GRB-kadasterkaart (Geopunt, 2017) .	6
Figuur 3: Situering van het projectgebied op Orthofoto (Geopunt, 2017).....	7
Figuur 4: Voorgevel klooster (AOE, 2010)	9
Figuur 5: De kloostertuin (AOE, 2010)	9
Figuur 6: Detail voorgevel klooster (AOE, 2010)	10
Figuur 7: Detail buitengevel traptoren (AOE, 2010).....	10
Figuur 8: Interieur kapel (AOE, 2010)	10
Figuur 9: Situering van het projectgebied op Orthofoto: detail (Geopunt, 2017)	10
Figuur 10: Inplantingsplan huidige toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)	11
Figuur 11: Profiel C, bestaande toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)	12
Figuur 12: Profiel D, bestaande toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)	13
Figuur 13: Situering van het projectgebied op Toekomstplan (ARCHEBO bvba, 2017)	14
Figuur 14: Inplantingsplan nieuwe toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)	15
Figuur 15: Kelderverdieping (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017).....	16
Figuur 16: Profiel C, nieuwe toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017).....	17
Figuur 17: Profiel D, nieuwe toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)	18
Figuur 18: Profiel B, nieuwe toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)	19
Figuur 19: Profiel G, nieuwe toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017)	19
Figuur 20: Profiel E, nieuwe toestand (Architecten GEEROMS NOTEBAERT, 2017).....	20
Figuur 21: Topografische kaart met situering van het projectgebied (Geopunt, 2017).....	21
Figuur 22: Situering van het projectgebied op het Digitaal Hoogtemodel (Geopunt, 2017).	22
Figuur 23: Hoogteprofiel doorheen het plangebied in NW-ZO richting (Geopunt, 2017).	22
Figuur 24: Hoogteprofiel doorheen het plangebied in NO-ZW richting (Geopunt, 2017).	22
Figuur 25: Kraainem en Zaventem aangegeven op de Traditionele Landschappenkaart (Geopunt, 2017)	23
Figuur 26: Situering van het projectgebied op de Tertiairgeologische kaart (DOV, 2017).....	24
Figuur 27: Situering van het projectgebied op de Quartairgeologische kaart 1/200.000 (DOV, 2017).	24
Figuur 28: Uitleg van het type volgens de quartairgeologische kaart, schaal 1/200.000 (DOV, 2016).	25
Figuur 29: Situering van het projectgebied op de Quartairgeologische kaart 1/50.000 (DOV, 2017).	26
Figuur 30: Situering van het projectgebied op de bodemkaart Vlaanderen (DOV, 2017).	26
Figuur 31: Situering van het projectgebied op de potentiële bodemerosiekaart (Geopunt, 2017).....	27
Figuur 32: Bodemgebruik in de omgeving van het plangebied volgens de bodemgebruikskaart (Geopunt, 2017).....	27
Figuur 33: Kaart met aanduiding van het projectgebied op de militaire kaart (Gallica, 2017).	28
Figuur 34: Kaart met aanduiding van het projectgebied en de vondstlocaties uit de CAI (CAI, 2017).	30
Figuur 35: Kaart met situering van het projectgebied en CAI-locaties op GRB-basiskaart (CAI, 2017).....	31
Figuur 36: Detail uit de Ferrariskaart met aanduiding van de hofkern (Geopunt, 2017).....	32
Figuur 37: Detail uit de Villaretkaart met aanduiding van het projectgebied (Geopunt, 2017).	35
Figuur 38: Kaart met aanduiding van het projectgebied op de militaire kaart (Gallica, 2017).	36
Figuur 39: Detail uit de Ferrariskaart met aanduiding van het projectgebied (Geopunt, 2017).....	36
Figuur 40: Situering van het projectgebied op de Atlas der Buurtwegen (Geopunt, 2017).....	37
Figuur 41: Situering van het projectgebied op de kaart van Vandermaelen (Geopunt, 2017).	38
Figuur 42: Situering van het projectgebied op de Poppkaart (Geopunt, 2017).	38
Figuur 43: Beschrijving uit de legger van de Popp-kaart Kraainem (KBR, 2017).	39
Figuur 44: Situering van het projectgebied op de Topografische kaart van 1904 (Cartesius, 2017).....	39
Figuur 45: Situering van het projectgebied op de Topografische kaart van 1939 (Cartesius, 2017).....	40
Figuur 46: Situering van het projectgebied op de Topografische kaart van 1969 (Cartesius, 2017).....	41

Figuur 47: Gevels van het klooster waarvan de kelderverdieping betrokken is (Lukassen, 2012).....	42
Figuur 48: Kloostergang (Lukassen, 2012).....	42
Figuur 49: Interieur kapel openbaar gedeelte (Lukassen, 2012).....	42
Figuur 50: Interieur traphal (Lukassen, 2012)	42
Figuur 51: Interieur kapel (AOE, 2010)	43
Figuur 52: Interieur kapel gedeelte van de zusters (Lukassen, 2012)	43
Figuur 53: Interieur kapel (Lukassen, 2012)	43
Figuur 54: Syntheseplan (ARCHEBO bvba, 2017).	46

7 PLANNENLIJST

KRKL/17/09/20/1 - Digitale aanmaak.....	6
KRKL/17/09/20/2 - Digitale aanmaak.....	7
KRKL/17/09/20/3 - Digitale aanmaak.....	10
KRKL/17/11/23/4 - Digitale aanmaak.....	14
KRKL/17/09/20/5 - Digitale aanmaak.....	21
KRKL/17/09/20/6 - Digitale aanmaak.....	22
KRKL/17/09/05/7 - Digitale aanmaak.....	23
KRKL/17/09/20/8 - Digitale aanmaak.....	24
KRKL/17/09/20/9 - Digitale aanmaak.....	24
KRKL/17/09/20/10 - Digitale aanmaak.....	25
KRKL/17/09/20/11 - Digitale aanmaak.....	26
KRKL/17/09/20/12 - Digitale aanmaak.....	27
KRKL/17/09/20/13 - Digitale aanmaak.....	27
KRKL/17/09/20/14 - Digitale aanmaak.....	28
KRKL/17/09/20/15 - Digitale aanmaak.....	30
KRKL/17/09/20/16 - Digitale aanmaak.....	31
KRKL/17/09/20/17 - Digitale aanmaak.....	35
KRKL/17/09/20/18 - Digitale aanmaak.....	36
KRKL/17/09/20/19 - Digitale aanmaak.....	36
KRKL/17/09/20/20 - Digitale aanmaak.....	37
KRKL/17/09/20/21 - Digitale aanmaak.....	38
KRKL/17/09/20/22 - Digitale aanmaak.....	38
KRKL/17/09/20/23 - Digitale aanmaak.....	39
KRKL/17/09/20/24 - Digitale aanmaak.....	40
KRKL/17/09/20/25 - Digitale aanmaak.....	41
KRKL/17/11/23/26 - Digitale aanmaak.....	46